

**COURSE
GUIDE**

NATIONAL OPEN UNIVERSITY OF NIGERIA

FACULTY OF ARTS

**DEPARTMENT OF LINGUISTICS, FOREIGN AND NIGERIAN
LANGUAGES**

COURSE CODE: IGB 341

COURSE TITLE: PHONOLOGY OF IGBO II

CREDIT UNITS: 2

NATIONAL OPEN UNIVERSITY OF NIGERIA

IGB 341: PHONOLOGY OF IGBO II

- Odee: Dkt. Linda Chinelo Nkamigbo
Ngalaba Lingwistiks,
Mahadum Nnamdi Azikiwe, Oka (Department of
Linguistics, Nnamdi Azikiwe University, Awka)
- Odezi: Profeso B. M. Onyemaechi Mbah
Ngalaba Lingwistiks, Igbo na Asusu Naijiria Ndi
Ozo, Mahadum Naijiria, Nsuka.
(Department of Linguistics, Igbo and Other
Nigerian Languages)
- Ochikwa: Profeso Herbert Igboanusi
Ngalaba Lingwistiks na Asusu Afrika, Mahadum
Ibadan, Ibadan
(Department of Linguistics and African Languages,
University of Ibadan, Ibadan, Nigeria.)

National Open University of Nigeria
Isi Onodu
14/16 Ahmadu Bello Way
Victoria Island
Lagos

Ofisi Abuja
No. 91, Cadastral Zone, University Village
Nnamdi Azikiwe Eupress Way
Jabi, Abuja
Nigeria

Owa ozi: centralinfo@nou.edu.ng
URL: www.nou.edu.ng

Ndi Biputara ya

National Open University of Nigeria

Afọ a kọpọtara ya n'igwe, 2021

ISBN:

Mbigharị akwụkwọ a n'ụdị ọ bụla dị n'iwu.

Ndịna	Ihu akwụkwọ
Mkpọlite.....	iv
Mbunuche izugbe.....	iv
Mbunuche kpom kwem.....	iv
Ngwa ihe omumu.....	iv
Yunit ihe omumu.....	v
Akwụkwọ ogugu na nrụmaka.....	vi
Nnwale.....	vi
Ihe omume.....	vi
Ule na enyem-maaki.....	vi
Uso ro enyem-maaki.....	vi
Ka a ga-esi ritekaricha uru ihe omumu a.....	vi
Ndị nduzi na nkuzi.....	vii
Nchịkọta.....	vii

Mkpólite

IGB 341: *Fonoloji Igbo 2* bụ ihe ọmụmụ nke bu ọkpụ kredit abụọ. E weputara ya ụmụ akwụkwọ ndị nọ n'agba agụmakwụkwọ afo nke atọ ha n'agụmakwụkwọ maka nzere B.A. (Igbo). Ihe ọmụmụ a na-akuzi atụtụ ọdịdị ụda asụsụ dị iche iche na etu ha si metụta usoro ọdịdị ụda asụsụ dị iche iche. A haziri amụmamụ a na modul ise, ndị ga-enyere ụmụ akwụkwọ aka imụta ọdịdị ụda asụsụ n'uju ọkachị atụtụ mmụbawanye nsiniwu. Nke a putara na ha ga-eleba anya na nkọwami usoro mkpuru ụda mmụbawanye nsiniwu; usoro mkpuru ụda dị iche iche; mmepụta ụda olu Igbo; nkeji okwu na ndakorita ụda ume, atụtụ ọdịdị ụda asụsụ ndị ọzọ, na okwu mbite.

Mbunuche izugbe

Mbunuche ihe ọmụmụ a bụ ikuzi atụtụ na usoro ọdịdị ụda asụsụ. I ga-amụ ọdịdị ụda asụsụ na atụtụ ya dị iche iche. A ga-akuzikwa usoro ọdịdị ụda asụsụ e nwegasiri. Atụtụ ọdịdị ụda asụsụ i ga-ebu ụzọ guo maka ya bụ nke mmụbawanye nsiniwu. A ga-akuzi ebumnobi na njirimara ya. N'otu aka ahụ, i ga-ahụ etu e si eji usoro mkpuru ụda mmụbawanye nsiniwu akọwa amụmamụ usoro mkpuru ụda. Ihe ga-esote bụ usoro ọdịdị ụda asụsụ ga, ebe a, i ga-amụ ihe gbasara olilo, ndapụ ụda, mkpafanye ụda, mgbanwerita ụda, mkposo na iwu ụdidi ụda. I ga-amukwa maka ụda olu. N'ime nke a, ụmụ akwụkwọ ga-amụ nkọwa na ụdidi ụda olu, ọrụ ụda olu na-arụ n'asụsụ Igbo, ihe ndi kwesiri ka a mata banyere ikanye akara ụda olu na mkpuru okwu, tinyekwara usoro nkanye akara ụda olu. Nke a gachaa, i muo ebe nkeji okwu na ndakorita ụda ume metutara. Ihe ga-apichi ihe ọmụmụ a ga-abu ọdidi ụda asụsụ ndi ozo na etu ihe ndi a niile siri gbaa n'anwu na mkpuru okwu ndi e si n'asusu ozo webata n'Igbo.

Mbunuche kpom kwem

Yunit iri na itoolu dị n'ihe ọmụmụ a. Yunit ọ bụla nwere mbunuche nke ya. Ọ dị mkpa na ị ga-gurụ mbunuche yunit ọ bụla; mbunuche ihe ọmụmụ a gunyere:

- a. ịma ọdịdị ụda ụda asụsụ dị iche iche
- b. ịmụta na ọ bụ nkeji okwu na-ebu ụda olu
- ch. ịmata ndimiche dị mkpị iche na agwara mpurụ iche
- d. ime ka nwata akwụkwọ jiri ihe ọ mụtara n' ihe ọmụmụ a kọwaa nyochaa usoro mkpurụ okwu Igbo

Ngwa ihe ọmụmụ

Ihe ndị mejupụtara ihe ọmụmụ a bụ:

- a. mkpọlite ihe ọmụmụ
- b. yunit amụmamụ ga
- ch. Ngumi
- d. Ihe omume ga
- e. Nhazi

Yunit ihe ọmụmụ

Modul 1: Nkọwami usoro mkpurụ ụda mmụbawanye nsiniwu

Yunit 1: Iji atụtụ usoro mkpurụ ụda mmụbawanye nsiniwu

Yunit 2: Ebumnobi usoro mkpurụ ụda mmụbawanye nsiniwu

Yunit 3: Njirimara usoro mkpurụ ụda mmụbawanye nsiniwu

Modul 2: Usoro mkpurụ ụda mmụbawanye nsiniwu

Yunit 1: Olilo

Yunit 2: Ndapụ ụda

Yunit 3: Mkpa fanye ụda

Yunit 4: Mgbanwọrịta ụda

Yunit 5: Mkpọso

Yunit 6: Iwu ụdịdị ụda

Modul 3: Mmepụta ụda olu Igbo

Yunit 1: Nkọwa na ụdịdị ụda olu

Yunit 2: Oru ụda olu na-arụ n'asụsụ Igbo

Yunit 3: Ịkanye akara ụda olu na mkpuru edide

Yunit 4: Usoro nkanye akara ụda olu

Modul 4: Nkeji okwu na ndakorita ụda ume

Yunit 1: Nkeji okwu

Yunit 2: Mgbaso iwu ndakorita ụda ume

Yunit 3: Nnupu isi na ndakorita ụda ume

Modul 5: Atutu odidi ụda asusu ndi ozọ na okwu mbite

Yunit 1: **Usoro nkọwa mkpuru ụda odinala**

Yunit 2: Atutu agwara mmemiche

Yunit 3: Mkpokota nchocha e merela n'okwu mbite

Akwukwo ogugu na nrumaka

Yunit o bula nwere akwukwo nrumaka na ngumi na njedebe ya. Ngumi ndi ahụ ga-enyere gi aka igumi isi okwu o bula agumi.

Nnwale

A ga-esi na nnwale, ihe omume na ule kpom kwem tulee mmetadebe gi.

Ihe omume

Yunit o bula nwere ihe omume. O di nnukwu mkpa na i dere ha niile ma nyefee ha maka ntule. Onye nkuzi gi ga-atule ihe omume n'ajuru nnwale niile ma horo ato ndi kachasi mma a ga-agbakwunyere ule.

Ule na enyem-maaki

Na ngwucha ihe omumụ a, ị ga-ele ule nke ga-ebu pasent iri asaa (70%). Ule ahụ ga-ewe awa abuo; a ga-enye gi ajuju ise, nke a turu anya na ha ga-aza ato n'ime ha.

Usoro enyem-maaki

Tebul a di n'okpuru na-egosi etu e siri kerie maaki, nke ihe omumụ a.

Ntule	Maaki
Ihe omume	A ga-ahoro ihe omume ato ndi kacha mma. Ha ga-agbakota pasent iri ato (30%).
Ule kpom kwem	Maaki ya ga-abu pasent iri asaa (70%).
Mgbakota	100%

Ka ị ga-esiritekaricha uru ihe omumụ a

N'amumamu di anya (nke e nwere ike ikpo aru agu), yunit amumamu na-anochi anya nkuzi mahadum. Otu n'ime uru amumamu ndi anya bara bu na ị ga-na-arụ oru ma na-agukwa akwukwo n'otu aka ahụ mgbe di gi mma. O buzighi inodu ala na klasi na-ege onye nkuzi nti. Yunit amumamu di iche iche nochiri anya ihe onye nkuzi ga-akuzi. E nwekwara ihe omume di iche iche na ngwusi nkega o bua ndi ga-enyere gi aka imughari ihe ị gurula.

Yunit niile gbasoro otu usoro. Ihe mbu bu mkpolite, ebe a kwara ihe yunit o bua ga-akuzi. Nke na-esote ya bu mbunuche, nke ga-eme ka ị mata ihe a turu anya n'aka gi na ngwusi yunit ahụ. O bu ihe di ezigbo mkpa na ị ga-aloghachi azu tlee ma i mezuru mbunuche ndi ahụ tupu ị gawa na yunit ozọ. Ihe na-esote nke a bu ndina kpom kwem ebe a kuziri ihe n'uju. I lee anya, ị ga-ahụ ihe omume na-esote tinyekwara ajuju nkwale. O bu iwu na ị ga-eme ihe omume ma zaa ajuju niile n'ihi na ha nwere maaki, nke a ga-agbakwunyere maaki ule. Yunit o bua nwere mmechi na nchikota ebe a chikotara ihe a kuzirila.

O buru na o nwere ihe mgbagwoju anya i nwere ka ị na-agu ederede a, kpoturụ onye nduzi gi maka enyemaka. Gbaa mbo hu na ị na-agaru n'ebe omumụ kwa mgbe kwa mgbe ya na owa ozi mahadum iji mata mgbe ị ga-ele ule na ozi ndi ozọ di mkpa.

Ndi nduzi na nkuzi

A ga-eme ka i mata ubochi, oge na ebe a ga-enwe omumu akwukwo tinyekwara aha onye nduzi gi, akara ekwentị ya na ebe i ga-ahụ ya. Gbaa mbọ hụ na i deziri ndehie onye nduzi gi ga-egosi gi. Nke a ga-enyere gi aka ime nke oma n'ihe omumu a. N'otu aka ahụ, gbaa mbọ hụ na i nyefere ihe omume gi oge na mgbe o kwesiri ka i ghara iti ngara-amara. O di oke mkpa na i ghaghị omumu akwukwo maka na o bu ya ga-enye gi ohere ihu onye nduzi gi ihu na ihu ma nwetekwa enyemaka na nkega ndi na-ahia gi ahụ.

Nchikota

Odidi uda asusu na-achoputa ihe di iche n'uda di iche iche, ya na usoro ha na-eso na mmeputa okwu. Ebumnobi usoro mkpuru uda mmubawanye nsiniwu bu ighota odidi nke mputa asusu na otu nwa ohuru si amata ya. E lebara anya n'ichoputa ihe omuma, nke na-ebute akparamagwa mmadu. E mere nke a site n'iji usoro omumu usoro mkpuru uda. Ndi na-amu uda olu na-ekwu na nkowa asusu kwesiri igba mbọ wuo utọ asusu, nke nwere ike imeputa udi asusu. Iwu gbasara udidi uda na-akowakari usoro ya na ijidekwa ufodu mkpopta mkpuru uda. Iji maa atu, iwu usoro uda na-ekwu na uda ume ala na-agbanwe buru uda ume elu n'onodu di ahaa; a kowaputara nke a ofuma site n'iji iwu udidi uda.

MODUL 1: NKOWAMI USORO MKPURU UDA MMUBAWANYE NSINIWU

Ihe i ga-amu na modul 1 a bu usoro mkpuru uda mmubawanye nsiniwu. Okpurukpu ihe ndi i ga-agu gbasara mmeputa, ebumnobi, njirimara na nsogbu nke atutu a. Atutu usoro mkpuru uda mmubawanye nsiniwu so n'atutu ndi ahụ na-enyocha odidi uda asusu.

E nwere ike ikowa amumamu mkpuru uda di ka omumu uda okwu, nke na-arutu aka na nkesa na usoro ha. O bu imu usoro uda. Site na nke a, anyi na-ekwu ka uda okwu si emebe onwe ha ma na-ejikokwa ya n'asusu maka ighota ihe o putara. N'ikpeazu, Sommerstein (1977:1), n'akwukwo ya, *Modern Phonology*, na-ekwu, na "odidi uda asusu na-atule uzọ e si eji uda na ngwe olu amata njirimara odidi uda, nke a kowara site n'odidi uda asusu ahụ".

N'ikpeazu, e newkwara ike ikowaputa odidi uda asusu di ka mputa asusu, nke ndi na-ekwu okwu nwere, gbasara odimara asusu ha di mma, nke nkowa ihe mputa, nke onye na-amu asusu

na-agbalị imeputa. Dị ka omuma atụ mkponimi /η/ a choputara na mkpuru okwu ndi na-akwusi n'asusu Bekee di ka 'bring, sing' anaghi aputa n'onodu mbu na mkpuru okwu Bekee mana na Vietnamiz, o na-ebido okwu. O ga-esiri onye Vietnam na-amu Bekee ike ikpo /η/ na mbido mkpuru okwu.

Nkegasi di na modul 1 gunyere:

Yunit 1: Iji atutu usoro mkpuru uda mmubawanye nsiniwu amu mkpuru uda

Yunit 2: Ebumnobi atutu usoro mkpuru uda mmubawanye nsiniwu

Yunit 3: Njirimara atutu usoro mkpuru uda mmubawanye nsiniwu

YUNIT 1: Iji atutu atutu usoro mkpuru uda mmubawanye nsiniwu amu mkpuru uda

Ndina

1.0 Mkpelite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Mmeputa atutu usoro mkpuru uda mmubawanye nsiniwu

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Nrumaka/Ngumi

1.0 Mkpelite

Amumamu usoro mkpuru uda nwere mmasi n'etu uda si anochi ibe ha na otu e si ahazi mkpuru uda n'asusu. O na-eleakwa anya n'agba usoro mkpuru uda di iche iche tumadi agba uda olu na nke mkpuru edide

A tuputara atumatu amumamu usoro mkpuru uda mmubawanye nsiniwu n'ihhi mpere nkowa ysiri uda odibala nwere. Ndi bido usoro amumamu a bu Chomsky na Halle, ndi biputara otutu

nchọpụta n'usoro ya. Halle buru ụzọ bipụta nchọcha ya n'afọ 1959, 1962 na 1964. N'afọ 1968, Chomsky bipụtara nchọcha o mere gbasara usoro ọdịdị ụda asụsụ Bekee. Chomsky na Halle (1968, 1969) wubere usoro amụmamụ mkpụrụ ụda mmụbawanye nsiniwu na Bekee. Usoro a ghorọ ihe nlere anya n'otutu akwukwo e dere n'ikowa usoro mkpụrụ ụda otutu asụsụ. O gbadoro ukwu ikowa iwu na-eme ka otu ọdịdị ụda gbanwega n'udidi ụda ozo.

2.0 Mbunuche

Na ngwucha yunit a, i ga-enwe ike:

- kowaa ihe usoro amụmamụ mkpụrụ ụda mmụbawanye nsiniwu bu
- deputa usoro amụmamụ mkpụrụ ụda mmụbawanye nsiniwu
- gosiputa ka e siri tuputa usoro amụmamụ mkpụrụ ụda mmụbawanye nsiniwu

3.0 Ndiina kpom kwem

3.1 Mmeputa usoro amụmamụ mkpụrụ ụda mmụbawanye nsiniwu

Tupu a malite usoro amụmamụ mkpụrụ ụda mmụbawanye nsiniwu, amụmamụ usoro ụda di bu nke usoro amụmamụ mkpụrụ ụda odinala. N'agba a, mbọ a gbara bu ighota odidi mkpụrụ ụda. Sommerstein (1977) na-akowa na amụmamụ mkpụrụ ụda asusu, n'oge ahụ, na-agba mbọ iza ajuju ndi a :

- i. Gini bu mkpụrụ ụda asusu?
- ii. Kedu ihe na-eweta mkpi iche na mkpụrụ okwu abuo ma o bu karija?

N'agba amụmamụ odinala, e lebara anya n'udi mkpụrụ ụda na-eweta mkpi iche n'okwu abuo ma o bu karija yiri onwe ha tinyere ebe ha no na mkpụrụ okwu. Ima atụ, mkpụrụ ụda nwere ike ino n'otu onodu na mkpụrụ okwu ma weta ndimiche n'echiche okwu ndi ahụ, d.k.

1. a. dean
b. mean
ch. lean

Na 1, ihe wetara mkpị iche n'okwu atọ ndị a bụ mkpụrụ bu ụzọ. Okwu nke ọ bụla n'okwu ndị a nwere ihe ndị ọzọ nwere. E nwekwara ike inwe mkpụrụ ụda a n'etiti mkpụrụ okwu abụọ ma ọ bụ karịa

2. a. mite
- b. mine
- ch. mice

Na 2, ihe wetara ndimiche n'echiche okwu ndị a bụ mkpụrụ ụda dī n'etiti. Ha bụ 't', 'n' na 'c'. Na 3, mkpatara mkpị iche bụ mkpụrụ ụda dī na njedebe okwu ndị a:

3. a. fan
- b. fat
- c. fan

Sommerstein (1977:63) na Chomsky (1964) ruru ụka na ụdị usoro amụmamụ mkpụrụ ụda enweghi nkọwa miri emi. Ihe nke a putara bụ na ha nwere ike idī mma n'ikọwa asụsụ nsere n'elu, mana ọ nweghi ike ikọwa nke ọma ihe n'agba ala uto asụsụ ahụ. Ha na-esi agugo na atutu uto asụsụ usoro mkpụrụ ụda kwesiri ikowali ihe kpatara odidi ụda dī ahaa si gbanwee buru udidī ụda ọzọ (hụ Halle 1959, 1962, 1964 na Halle & Chomsky 1968 maka ngumi).

Nnwale onwe 1

- Gini bụ mkpị iche?
- Gini na-akpata mkpị ihe?
- Olee ụdiri amụmụ usoro mkpụrụ ụda tupu e nwee usoro amụmamụ mmubawanye mkpụrụ ụda nsiniwu?
- Kedu edemede abuo e ji wube usoro amụmamụ mmubawanye mkpụrụ ụda nsiniwu?

4.0 Mmechi

Usoro amụmamụ mkpụrụ ụda ụda bụ alaka sayensị asụsụ, nke na-amụ maka ụda okwu. Ihe dịkarịchara mkpa n'amụmamụ a bụ mkpụrụ ụda asụsụ. Mkpụrụ ụda asụsụ bụ ụda pekarịchara, nke nwere ike iweta ndimiche na nghọta mkpụrụ okwu abụọ ma ọ bụ karịa yitewere onwe ha. Amụmamụ mkpụrụ ụda nwekwara mmasị n'ịmata ụdị ụda ndị ahụ na-eweta ihe dị iche na mkpụrụ okwu abụọ ma ọ bụ karịa na etu e si ahazi ha n'asụsụ. Ọ na-elebakwa anya na mgbanwe na-adị mgbe e ji mkpụrụ ụda asụsụ ndị a ekwu okwu. Atụtụ amụmamụ mmụbawanye mkpụrụ ụda nsiniwu bụ atụtụ etu ọdịdị mkpụrụ ụda si agbanwe n'ime ka asụsụ dazie mgbe a na-ekwu okwu.

5.0 Nchikọta

Usoro amụmamụ mkpụrụ ụda asụsụ ọdinala bụ usoro amụmamụ usoro mkpụrụ ụda dị adi tupu ndị ọka mmụta achọputa usoro amụmamụ mmụbawanye mkpụrụ ụda nsiniwu. Ndị ọka mmụta asụsụ dị iche iche nwere mmasị ighọta ọdịdị mkpụrụ ụda. Otu n'ime ndị ọka mmụta ndị a bụ Sommerstein. Sommerstein (1977) kọwara na usoro amụmamụ mkpụrụ ụda ọdinala lebara anya n'ụdị mkpụrụ ụda na-eweta mkpị iche n'okwu abụọ ma ọ bụ karịa yiri onwe ha, tinyere ebe ha nọ na mkpụrụ okwu. Sommerstein (1977:63) na Chomsky (1964) kọchara usoro amụmamụ mkpụrụ ụda nke ọdinala. Ha ruru ụka na o nwere ike ịkọwa naanị ụdịdị agba elu mkpụrụ ụda ma ọ gaghi akọwali phe mere n'agba ala uto asụsụ tupu e nweta ihe e kwuputara. Ihe nke a putara bụ na usoro nkọwa ọdinala nwere ike ịdị mma n'ịkọwa nsere elu asụsụ, mana ọ gaghi enwe ike ịkọwa ihe mkpụrụ ụda gabigara mgbe a na-ekwu okwu.

Ihe omume

- a. Gini bụ usoro amụmamụ mmụbawanye mkpụrụ ụda nsiniwu?
- b. Olee usoro kpatara e ji tuputụ atumatụ usoro amụmamụ mmụbawanye mkpụrụ ụda nsiniwu ?
- ch. Desita ahụ ndị nchọcha atọ usoro wubere amụmamụ mmụbawanye mkpụrụ ụda nsiniwu.

6.0 Nrumaka/Ngụmi

Chomsky, N. & Halle, M. (1968). *Sound pattern of English*. MIT: Harper & Row.

Halle, M. (1959). *The sound pattern of Russian*. The Hague: Mouton.

Halle, M. (1962). Speech Sound and Sequences. *Proceedings of the 4th International Congress of Phonetic Sciences*. Mouton, The Hague, ihu 428-434.

Halle, M. (1964). Phonology in generative grammar. In Fodor & Katz

Halle, M. (2003). Phonological Features. Na Frawley, W.J. (Ọhz.). *International encyclopedia of linguistics*. New York: Oxford University Press. ihu 314-320.

Sommerstein, A. (1977). *Modern phonology*. London: Edward Arnold.

YUNIT 2: Mbunobi usoro amumamu mmubawanye mkpuru ıda nsiniwu

Ndina

1.0 Mkpelite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Mbunuche usoro amumamu mmubawanye mkpuru ıda nsiniwu

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Nrumaka/ngumi

1.0 Mkpelite

Mbunuche usoro amumamu mmubawanye mkpuru ıda nsiniwu bu ighota etu nwa ohuru si amata odidi ıda mkpuru asusu epum ya. Site n'iji usoro omumu mkpuru ıda, e lebara anya n'etu usoro mmata asusu nwa ohuru si emetuta etu o si asu asusu. Ndi oka nchocha na-aru uka na-ekwu na atutu asusu kwesiri inwe ike kwata udidi asusu.

Nke a bu otu n'ime mbo izizi nke ndi na-akwado usoro amumamu mmubawanye mkpuru ıda nsiniwu, ya bu, ideputa ma kwaa iwu utu asusu, nke ga-akowali udidi usoro ıda asusu. N'imekuputa nke a, e nwere agba naabo: agba ala, agba mgbanwe na agba elu. Agba elu bu ebe a

na-akpọtuta mkpọtụ ụda ka e si anụta ya na ntị. Mana agba ala ụda asụsụ bụ ebe ụda nsina chi na-ewere ọnọdụ ya n'ogbara ụda. N'agbata agba ala na agba elu ụda, a na-enwe mgbanwe dị iche iche, nke na-agbaso iwu uto asụsụ n'ime ka ụda nsina chi gbanwee ghorọ ụda nnuru-na-ntị. Usoro amumamu mmubawanye mkpuru ụda nsiniwu na-agba mbọ ideputa iwu usoro ụda, ndi na-akpata mgbanwe site n'odidi mkpuru ụda ghorọ mkpuru ma o bu nwa, nke mkpuru ụda.

2.0 Mbunuche

Na ngwucha yunit a, i ga-enwe ike:

- kowaa mbunuche usoro amumamu mmubawanye mkpuru ụda nsiniwu
- gosi mmetuta uto asụsụ na usoro amumamu mkpuru ụda
- kowaputa echiche ndi ga-enyere aka imu usoro mkpuru ụda

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Mbunuche atutu mmubawanye mkpuru ụda nsiniwu

Ihe nlere anya, nke usoro amumamu mmubawanye mkpuru ụda nsiniwu, bu imeputa iwu, ndi na-akowa odidi na udidi ụda asụsụ. E chere na onye o bula na-asu asụsụ nwere ngwa mmuta asụsụ nke na-ebudo usoro asụsụ o na-asu. Chomsky na-aru uka na ndi na-asu asụsụ o bula bu uto asụsụ ahụ n'isi ma jiri ya na-ewube ihe ha na-asu. Goldsmith na Larks (2014) tuputara usoro amumamu mkpuru ụda nsiniwu ndi a:

1. iweputa udi usoro ụda asụsụ zuru ezu.
2. ntughari usoro na nhazi iwu ụda asụsụ n'imeputa asụsụ.
3. ngosiputa ndoko ụda
4. nchikwa iwu usoro ụda

Nnwale onwe 1

- a. Dee maka abuo n'ime echiche anọ n'usoro omumu usoro mkpuru ụda.
- b. Olee afọ e deputara echiche anọ ndi ahụ?
- ch. Kedu ndi cheputara echiche anọ ndi ahụ?

4.0 Mmechi

Ọdịdị ụda asụsụ na-achọputa ihe dị iche n'ụda dị iche iche, ya na nsoro ha na-eso na mmeputa okwu. Ebumnobi usoro amụmamụ mmụbawanye mkpụrụ ụda nsiniwu bụ ighota ọdịdị asụsụ na etu nwa ọhụrụ si amata ya. E lebara anya n'ichọputa ihe a mare nke na-ebute ka mmadụ si asụ asụsụ.

5.0 Nchịkọta

Na nchịkọta, ihe a mụrụ na yunit a bụ usoro ụbụrụ na-asụ asụsụ si arụ ọrụ. Chomsky rụrụ ụka si na ndị na-asụ asụsụ na-etinye usoro uto asụsụ ha, nke ha bu n'isi n'ihe ha na-asụ. N'ikwado Chomsky, Goldsmith na Larks (2014) gara n'ihu tụtputa atumatụ anọ pụrụ iche a na-agbaso n'ikpọtuta na ihazi usoro ụda asụsụ. Echiche anọ ndị a bụ iweputa ụdị usoro ụda asụsụ zuru ezu, ntughari usoro na nhazi iwu ụda asụsụ n'imeputa asụsụ, ngosiputa ndokọ ụda na nchikwa iwu usoro ụda

Ihe omume

- a. Kọwaa mbunuche usoro amụmamụ mmụbawanye mkpụrụ ụda nsiniwu.
- b. Olee ka uto asụsụ si ewube usoro ụda?
- ch. Deputa ihe anọ ga-enye aka n'imeputa amụmamụ mkpụrụ ụda nsiniwu.

6.0 Nrumaka/Ngụmi

Chomsky, N. & Halle, M. (1968). *Sound pattern of English*. MIT: Harper & Row.

Clark, J., Yallop, C. & Fletcher, J. (2007). *Introduction to phonetics and phonology (mbgh nke 3)*. London: Blackwell.

Odden, D.A. (2013). *Introducing phonology*. Cambridge: Cambridge University Press.

YUNIT 3: Njirimara amụmamụ mmụbawanye mkpụrụ ụda nsiniwu

Ndina

1.0 Mkpelite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Njirimara amumamu mmubawanye mkpuru uda nsiniwu

3.2 Nsogbu n'usoro amumamu mmubawanye mkpuru uda nsiniwu

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Nrumaka/Ngumi

1.0 Mkpelite

Usoro amumamu mmubawanye mkpuru uda nsiniwu bu ihe omumu malitere site n'usoro iwu naru uka na utu asusu bu ntionala asusu, nke metutara uda na mputara uda di ka (Chomsky na Halle, 1968:3) siri kwaa. Ha kwenyekwara na e nwere otutu ihe di n'utu asusu, nke gunyere amumamu usoro mkpuru uda. Clark na Yallop (1999) na-ekwu na Chomsky na Halle gbadoro ukwu n'akuku mkpuru edide, nke na-ebughi uda olu. Ima atu, ha nyere agwara uda ume elu ihu [i] di ka +nkeji okwu, -mgbochi ume, +nnwemolu, +elu, wdg.

2.0 Mbunuche

Na ngwucha yunit a, i ga-enwe ike:

- a. kwaa njirimara usoro amumamu mmubawanye mkpuru uda nsiniwu.
- b. deputa nsogbu di n'usoro amumamu mmubawanye mkpuru uda nsiniwu.
- ch. kwaa uru amumamu usoro mkpuru uda bara.

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Njirimara usoro amumamu mmubawanye mkpuru uda nsiniwu

1. Usoro amumamu mmubawanye mkpuru uda nsiniwu nwere akara iwu ufodu:

Usoro amumamu mmubawanye mkpuru uda nsiniwu nwere ufodu akara iwu, nke e ji gosi etu mkpuru uda si agbanwe n'onodu ufodu, d.k.

4. [-ngèlé] → [+nnwemolu]/- [+nnwemolu]

Iwu 4 putara na mkpuru uda na-abughì uda ngele (sonorant) na-agbanwe buru mkpuru uda nnwemolu ma o buru na mkpuru uda na-esote ya bu uda nnwemolu (Clark & Yallop, 1999:134).

Iwu ndi ozo nke jeneretiivu fonoloji bu

5. [-ngèlé] → [+nnwemolu]/[-nnwemolu]- [+nnwemolu]

Iwu 5 na-akowa na mkpuru uda na-abughì uda ngele na-agbanwe buru uda nnwemolu ma o diri n'etiti mkpuru uda abuo nwere ndamolu.

2. Iji akara nnwemagwara na enwemagwara

Chomsky na Halle (1968) na-eji akara obe [+] egosi agwara, nke mkpuru uda nwere ma were akara uhie [-] egosi agwara nke mkpuru uda na-enweghi, ma o bu ha abuo [±] iji gosi mkpuru nwere ike ma o bu ghara inwe agwara o bu.

3. Nkowa ngalaba nwere otu agwara ma o bu otutu agwara

N'igosi agwara ndi mkpuru uda nwere, a na-eji njiakpo nke/ndi nke e ji akpopta ya bu uda, d.k.

6. Uda ngele [+ngele]

Uda lii [+lii +nnwemolu]

Mkpuru uda enwe olu [-nnwemolu]

Uda ume [+nkeji okwu -mgbochi ume]

Uda ume elu [+nkeji okwu, -mgbochi ume, +elu]

Uda ume ala [+nkeji okwu, -mgbochi ume, -elu]

Uda ume azu [+nkeji okwu, -mgbochi ume, +azu +okirikiri]

Uda ume ihu [+nkeji okwu, -mgbochi ume, -azu]

4. Iji akara di iche iche gosi oke di iche iche

Omumu usoro mkpuru uda na-ejikwa akara di iche iche egosi nnwemagwara di iche iche. A na-eji akara obe [+] egosi agwara, nke mkpuru uda nwere. N'aka nke ozo, a na-eji akara H ma o bu akara

obe [+] ekesa mkpuru echiche. A na-etinye akara H abuo [HH] ekwea oke mkpuru okwu ma jiri akara H ato [HHH] ekewa ahiri okwu.

7. [+mgbochi ume]→[-nnwemolu]/-H
[+nkeji okwu, -mgbochi ume]→[+elu]/-HH

5. E nweghi nkowa iwu ufodu di ka e gosiri n'iwu ndi a:

8. M→[+nnwemolu]/uda ume-uda ume

Mgbochi ume gbanwere buru nnweolu n'etiti uda ume abuo

9. Mgbochi ume → [uda mputa]/uda ume - uda ume.

Mgbochi ume na-agbanwe buru uda ume n'etiti uda ume abuo.

10. [i/i → e/-rM]

Uda ume [i/i] na-agbanwe ghoro [e] n'ihu ir], nke mgbochi ume na-esote.

11. i→e/-rM

Uda ume 'i' na-agbada ghoro 'e' mgbe 'r', nke mgbochi ume di n'ihu ya, na-esote.

Nnwale onwe 1

3.2 Nsogbu di n'usoro amumamu mkpuru uda nsiniwu

1. ikowaputa ihe banyere nzumoke, nke di na nghota si n'echiche. Usoro amumamu usoro mkpuru uda asusu kpalitere nkoha na ntuputa atutu ndi ozo.

2. Nsogbu ighota ndina mkpuru uda. Ogbara iwu ndina usoro mkpuru uda na-ahia ndi na-amu usoro mkpuru uda ike tumadi gbasara odidi uda, mgbanwe uda na udidi uda a na-akpoputa.

O bu nsogbu ndi a di n'usoro uda Bekee kpalitere [cho usoro amumamu na nkowa uda ndi ozo na 1970 ha. Atutu amumamu uda, ndi oghom usoro mmubawanye nsiniwu kpalitere gunyere: usoro nsekasi odidi mkpuru uda, atutu akuku ndinonwe na nke usoro ntutu mita.

Nnwale onwe 2

- a. Gini kpalitere usoro nsekasi odidi mkpuru uda?
- b. Deputa iwu mgbanwe odidi na udidi mkpuru uda ato.

4.0 Mmechi

Usoro amumamu mmubawanye mkpuru uda nsiniwu abuo bu ihe omumumalitere site na usoro iwu wee na-aru uka na utosasu bu usoro iwu metutara uda na mputara uda dika (Chomsky na Halle, 1968:3) siri kowa. Ha nwekwara echiche na e nwere otutu ihe di n'utasu, nke gunyere akuku fonoloji.

5.0 Nchikota

Iji chikota ihe a muru na yunit a, njirimara usoro amumamu mmubawanye mkpuru uda nsiniwu bu na o nwere ufodu akara iwu, nke e ji egosi na otu udi mkpuru uda nwere ike [gbanwe n'onodu ufodu; e ji akara nnwemagwara akowa agwara, ndi mkpuru uda nwere na ndi o nweghi; a na-egosiwa akuku njimakwa, ndi e ji akpopta mkpuru uda; e jikwa akara di iche iche egosi oke mkpuru uda, mkpuru okwu na ahiri okwu. E nwere mperi di n'usoro amumamu mkpuru uda nsiniwu nke kpalitere [chowa atutu nkowa usoro mkpuru uda ndi ozo n'afu 1970 ha. Ha gunyere: usoro nsekasi mkpuru uda, atutu akuku ndinonwe na atutu nkowa mkpuru uda n'usoro ntu mita.

Ihe omume

- a. Deputa njirimara usoro amumamu mmubawanye mkpuru uda nsiniwu abuo?
- b. Kedu otu nsogbu, nke usoro amumamu mmubawanye mkpuru uda nsiniwu nwere?
- ch. O nwere uru iji iwu kewaa ogbara mkpuru okwu bara?

6.0 Nrumaka/Ngumi

Chomsky, N. & Halle, M. (1968). *Sound pattern of English*. MIT: Harper & Row.

Clark, J., Yallop, C. & Fletcher, J. (2007). *Introduction to phonetics and phonology (mbgh nke 3)*. London: Blackwell.

Crystal, D. (2008). *A dictionary of linguistics and phonetics (mbgh nke isii)*. London: Blackwell.

MODUL 2: AMXMAMX USORO, NKE MKPQPXTA MKPXR XDA

Na modul 1, i mụrụ maka atụtụ usoro mmụbawanye mkpuru ụda nsiniwu. N'ebe ahụ, i gurụ banyere ụdidi, mmeputa, ebumnobi, njirimara na nsogbu ya. I hukwara na nkowa mkpuru ụda nsiniwu so n'otu ụzọ, nke e si enyocha odidi ụda asusu. Na modul a, i ga-amuzi maka usoro mkpuru ụda. E nwere ike ihu usoro ihe omumu di ka usoro ndi ahụ na-akowa iwu, nke odidi na ụdidi ụda, mgbe a na-ekwu okwu. N'amumamu usoro mkpuru ụda ndi a, mkpuru ụda nwere ike ghara [gbanwe, gbanwee n'udi onodu di iche iche.

Usoro odidi mkpuputa mkpuru ụda, ndi a ga-eleba anya n'ebe a gunyere:

1. Olilo
2. Ndapu ụda
3. Mkpafanye ụda
4. Ntunworita ụda
5. Mkposo

Usoro ndi a di n'elu mejuputara nkegasi di na modul 2. O putara na e nwere nkegasi ndi a :

Yunit 1: Olilo

Yunit 2: Ndapu ụda

Yunit 3: Mkpafanye ụda

Yunit 4: Ntunworita ụda

Yunit 5: Mkposo

Yunit 6: Iwu ụdidi ụda

YUNIT 1: Olilo

Ndina

1.0 Mkpolate

2.0 Mbunuche

3.0 Ndinā kpom kwem

3.1 Nkōwa na ụdidi olilo ụda ume

4.0 Mmehi

5.0 Nchikota

6.0 Nrumaka/Ngumi

1.0 Mkpolate

Nke a bụ amụmamụ usoro mkpọtuta mkpuru ụda nke a na-ahuta mgbe a na-ekwu okwu ojiiso. Olilo ụda na-aputa ihe mgbe mkpuru ụda nosobere mkpuru ụda ozo mere ka nke ahụ nodebere ya gbanwee yie ya.

Olilo ụda ume no odi ka isi a huru kwaba okpu n'olilo ụda asusu. O bu otu njirimara usoro akpomakpo ụda, nke na-aputa ihe n'asusu o bu. Olilo ụda ume bu mgbe otu ụda ume wegbara agwa ụda ume ozo, nke ya na ya nodewere n'okwu. O nwere udi atọ. Ha bu olilo ihu, olilo azu na olilo mmako.

2.0 Mbunuche

Na ngwucha yunit a, i ga-enwe ike:

- deputa mgbe olilo ụda ume ji aputa ihe na mkpuru okwu
- kwaa udi olilo ụda ume e nwegasiri
- nye omuma atu olilo ụda di iche iche

3.0 Ndinā kpom kwem

3.1 Nkōwa na ụdidi olilo

Olilo ụda ume bu mgbe otu ụda ume n'ime ụda ume abuo nodebere onwe ha mere ka ibe ya yie ya mgbe a na-ekwu ojiiso. O buru na otu ụda ume mee ka nwa nne ya yie ya, ha abuo na-eyi tumadi na mkpọtuta. O di mkpa ikwu na ụda ume na-elo ibe ya aputaghi na ụda ume ahụ e loro

adikwaghị adapụta ihe. Ọ bụ naanị mgbe a na-ekwu okwu ngwa ngwa ka a na-enwe olilo ụda. Mana mgbe a chọrọ ide okwu ahụ, a na-edede ya etu ọdịdị chi ya si dị.

ude¹+i²si → udiisi (n'okwu ọsiiso)

Mana n'odide, ọ na-abụ: *ude isi*.

akwụ¹+o²ru → akwooru (n'okwu ọsiiso)

O rue n'odide, ọ bụrụ: *akwụ oru*.

E lee anya n'omuma atụ ndị a dị n'elu, a ga-achọpụta na ọ bụ ụda ume '2' na-elo ụda ume '1'. E nwere ụzọ olilo atọ n'usoro mkpọpụta ụda. A na-esite n'ụzọ olilo abụ ya aha. Ikekeonwụ na ndị ọzọ (1999:26) gosipụtara ụzọ atọ ndị a dị ka:

12. A B

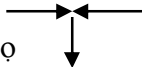
olilo ihu →

13. A B

olilo azụ ←

14. A B

CH

olilo mmakọ

Ụdịdị Olilo

Olilo ihu

Ụdị a na-apụtakarị ihe n'ụda ume. Nke a bụ ebe ụda ume nke dị na njedebe mkpụrụ okwu, nke mbụ mere ka ụda ume malitere mkpụrụ bidoro mkpụrụ okwu nke abụọ yie ya. E nweghi ezigbo omuma atụ olilo ihu n'Igbo izugbe; nke a bụ n'ihi na a naghị agbaso usoro ikwu okwu ọkụ ọkụ ede ihe odide, ịma atụ,

15. a. ndị + a → ndị i
 b. onye + a → onye e
 ch. ebe + a → ebe e
 d. okwu + a → okwu u
 e. ego + a → ego o

Olilo azụ

Ọnọdụ a bụ ebe mkpụrụ ụda na-eme ka mkpụrụ ụda dị n'azụ ka o dị ka ya onwe ya. Ọtụtụ oge, a na-ahụta ya mgbe ụda ume bidoro mkpụrụ okwu nke abụọ na nkeji ahiri okwu mere ka mkpụrụ ụda kpe azụ na mkpụrụ okwu, nke izizi dị ka ya onwe ya. Dị ka ọ dị n'ọtụtụ asụsụ, olilo azụ dị ọtụtụ n'Igbo, d.k.

16. a. anya+ oke → anyo oke
 b. ụlọ+ elu → ụleelu
 ch. ndị+ ọcha → ndọọcha
 d. isi + oche → isooche
 e. elu + igwe → eliigwe
 f. anya + ọkụ → anyọọkụ

Olilo mmakọ

Olilo mmakọ bụ mkpụrụ ụda abụọ juru na ọ dighi nke ga-eko ibe ya; ha na-ekwekọe[ta ka ha tinye ụda ọzọ dị n'agbata ha abụọ ka mkpọputa ha gaa were were (hukwa Emenanjo, 1978, Mbah & Mbah, 2010), d.k.

17. a. isi ewu → /isijewu/
 b. ụdiri ụlọ → /udirijulo/

Xdidi olilo mkpụrụ ụda

Olilo nwere ike ibi nke nlocha ma ọ bụ nlofo.

Olilo_nlocha

Nke a bụ mgbe ụda na-elo ibe ya site n'ime ka ọ gbanwuo ọdịdị ya ma yie ya kpam kpam, d.k.

18. a. mma ekwu → mme ekwu

b. onye ọma → onyọ ọma

ch. nwa oke → nwo oke

d. akwa ọgazi → akwọ ọgazi

Olilo nlofo

Nke a bụ ọnọdụ, ebe mkpuru ụda, nke na-elo ibe ya na-agbanwe ọdịdị ya site n'ime ka a kpọputa ya n'ebe mkpọputa naani, n'agbanweghi usoro mkpọputa ya ndi ozo, d.k.

19. a. n + k → nk

b. n+m → mma

ch. n+t → nt

Na 19, mkpuru ụda, nke bu ụzọ ma buru myiri ụda ume bu ụda imi mkponazu akpo 'n'. Etu o sila di, mgbe ụda na-eso ya bu ụda mkponegbugbere, 'n' na-agbanwe buru 'm'; ozo kwa, ọ buru ụda mkponihu akpo na-eso ya, ọ na-agbanwe ebe mkpọputa ya ma ghozie 'n'. Xmu ụda 'm', 'n' na 'n', n'usoro edide, bu otu ụda 'n' ahụ. Ebe mkpọputa ụda na-eso ya loro ebe mkpọputa ya, mana ọ gbanweghi ọdịdị ya; ya kpatara o ji wee olilo nlofo.

Olilo nwere ike ibu olilo ụda ume ma ọ bu nke mgbochi ume.

Olilo ụda ume: Nke a na-eme mgbe ụda ume gbanwere ụda ume ibe ya ma mee ka o yie ya (hụ ihe atụ 18).

Olilo mgbochi ume: Nke a bụ mgbe mgbochi ume mere ka mgbochi ume nọdebere ya yie ya; hụ ihe atụ 19.

Nnwale onwe 1

a. Deputa ụdidi olilo akara ndi a ziputara:

i. . A → B

ii. A ← B

iii. A → B
 ↓
 CH

4.0 Mmechi

Olilo ụda ume bụ mgbe otu ụda ume n'ime ụda ume abụọ dīkōrō ọnụ gara azụ ma ọ bụ ihu mee ka ibe ya yie ya. Ọ bụrụ na otu ụda ume loo ibe ya, ọ na-eweghara ụdịdị ụda ume nke o lora na mkpọputa. E nwere ụdịdị olilo ụda ume atọ n'Igbo. Ha bụ: olilo ihu, olilo azụ na olilo mmakọ. Mbah na Mbah (2010) kọwara olilo mmakọ dī ka ụdị olilo, ebe ụda abụọ enweghi ike ilo ibe ha ma 'kwekọrīta' iwebata ụda okwu ọzọ yiri ha iji mee ka mkpọputa ha gaa were were. Ihe atụ dī 17.

5.0 Nchịkọta

Ọ bụ na nkwuputa okwu ọsịisọ ka a na-ahụta olilo ụda. Mana a bīa n'odide, a naghī egosiputa olilo ụda. A bīa n'olilo mmakọ, ụda ume abụọ nọ nso na-akwudoro onwe ha ma kwekọrīta itinye /j/ n'etiti ha abụọ.

Ihe omume

a. Kedū ụdịdị olilo putara ihe n'olilo ndī a dī n'okpuru?

i. ụlọ elu → ụleelu

ii. isi ewu → isijewu

iii. ebe + a → ebe e

6.0 Nrumaka/Ngumi

Ezeuko, R.O. & A.E. Chira. (2005). *Fonetiiks na fonoloji Igbo*. Awka: Kristophel Publishers.

Ikekeonwu, C.I., Ezikeojiaku, P.A., Ubani, A. & Ugoji, J. (1999). *Fonoloji na grama Igbo*. Ibadan: University Press PLC.

YUNIT 2: Ndapu ıda

Ndina

1.0 Mkpelite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Ndapu mkpuru ıda asusu

3.1.1 Ndapu ıda ume

3.1.2 Ndapu mgbochi ume

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Nrumaka/Ngumi

1.0 Mkpelite

Nke a bu usoro udidị ıda, nke gunyere ndepu mkpuru edide ıda ma hapu ndebe ma o bu ıda olu ya na mkpuputa ya. Ndapu mkpuru ıda asusu bu mgbe a na-akpoputaghi mkpuru ıda asusu di n'ime mkpuru okwu n'odide mana ndebe olu na ıda olu ka ahagidere n'okwu ahụ. Xda ndebe ma o bu nke olu a ka ahapuru bu ihe na-enye okwu ahụ e depuru akuku ya echiche. Olilo ıda metutara okwukwu okwu osiiso ebe ndapu ıda metutara odide okwu ede. E nwere ndepu ıda ume na ndepu mgbochi ume. Ka e lebazia anya na nkega ndi na-esote.

2.0 Mbunuche

Na ngwucha yunit a, i ga-enwe ike:

- kowaa ihe ndapu uda ume bu.
- kowaa ihe ndapu mgbochi ume bu.
- nye omuma atu ndapu mkpuru uda asusu n'okwu.

3.0 Ndiina kpom kwem

3.1 Ndapu mkpuru uda asusu

E kewara ndapu mkpuru uda asusu uzọ abuo. Ha bu ndapu uda ume na ndapu mgbochi ume.

3.1.1 Ndapu uda ume

Nke a bu udi ndapu maobu nhichapu metutara nhichapu uda ume. Ndapu uda ume bu mgbe a kpoputaghi uda ume di na mkpuru okwu. A na-enwe ndapu uda ume ebe uda ume jedebere mkpuru okwu mbu na uda ume malitere mkpuru okwu nke abunodewere onwe ha, ima atu,

- 20 a. nwa + oke → nwoke (ndapu 'a')
- b. nwa + afọ → nwafo (ndapu 'a')
- ch. usọ + ekwu → usekwu (ndapu 'o')
- d. oke + afọ → okafo (ndapu 'e')
- e. ndi+ obia → ndobia (ndapu 'i')
- f. isi + okwe → isokwe (ndapu 'i')

A ga-amata na okwu ndi a enweghi ezigbo mkpouta ma a gbasoro usoro ndeputa ha kpoputa ha. N'agbanyeghi ka e si dee ha, onye Igbo o bu la ga-etinyekwa uda olu kwesiri nkeji ahiri okwu ndi a. Ya kpatara e ji asi na o gbasara naani odide okwu Igbo.

3.1.2 Ndapu mgbochi ume

Nke a bu udi ndapu ma o bu ndepu metutara mgbochi ume.

21. Iwu ndepu: $C \rightarrow \phi / -i + \text{uda imi}] H$

Nkwa: A na-edepu mgbochi ume n'ebe uda imi na-eso uda ule elu ihu n'okwu.

Ndapu mgbochi ume bu mkpofuta, nke a na-akpofutaghị uda mgbochi ume ebe e kwesiri ka a kpofta ya na mkpuru okwu. O bu mgbe mkpuru uda asusu mgbochi ume dapuru na mkpuru okwu mgbe a na-akpofuta ya oso oso, ima atu:

22. a. akpukpo \rightarrow aukpo (ndapu 'kp')

b. ajuju \rightarrow aju (ndapu 'j')

ch. ehie \rightarrow ehie (ndapu 'h')

d. otutu \rightarrow otu (ndapu 't')

e. osisi \rightarrow oisi (ndapu 's')

f. aziza \rightarrow aiza (ndapu 'z')

Di ka o di n'olilo uda, a naghị anabata ide ndapu uda n'usoro odide Igbo izugbe.

3.1.3 Ndapu nkeji okwu

Nke a bu udi ndapu ma o bu ndepu mkpuru okwu, d.k.

23. a. akpukpo \rightarrow akpo

b. atiti \rightarrow ati

ch. akwukwo \rightarrow akwo

Nnwale onwe 1

1. Deputa omuma atu ndapu uda ume ise.

2. Deputa ndapu mgbochi ume ise.

Mata: Omuma atu ga-adi iche na ndi e nyerela na nkuzi a.

4.0 Mmechi

Ndapụ pụtara mgbe a na-akpọtaghị ụda kwesiri na a ga-akpọtụta na mkpụrụ okwu. O na-apụtakarị ihe na mgbochi ume.

5.0 Nchikọta

Ndapụ ụda ume na-abụkarị mgbe e nwere ụda ume jedebere mkpụrụ okwu nke mbụ na ụda ume malitere mkpụrụ okwu nke abụọ dīdewere onwe ha. Ya bụ na ndapụ ụda ume na-abụkarị n'ókè mkpụrụ okwu. O dī mkpa imata na a naghị enwe ndapụ ụda-ume ebe ụda ume jedebere mkpụrụ okwu nke mbụ mgbochi ume amalite mkpụrụ okwu nke abụọ. Mana ndapụ mgbochi ume na-abụ n'ime mkpụrụ okwu.

Ihe omume

Kedụ mkpụrụ ụda asụsụ ndị dapụrụ na mkpụrụ okwu ndị a ?

a. aka + eze → akeze

b. ụsọ + ekwu → ụsekwu

ch. oke + afọ → okafọ

d. ndị+ ọbịa → ndọbịa

6.0 Nrumaka/Ngumi

Ezeuko, R.O. & A.E. Chira. (2005). *Fonetiiks na fonoloji Igbo*. Awka: Kristophel Publishers.

Ikekeonwu, C.I, Ezikeojiaku, P.A. Ubani, A. & Ugoji, J. (1999). *Fonoloji na grama Igbo*. Ibadan: University Press PLC.

YUNIT 3: Mgbakwunye ụda

Ndina

1.0 Mkpolate

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Mgbakwunye ndinime na ndin'etiti

4.0 Mmehi

5.0 Nchikota

6.0 Nrumaka/Ngumi

1.0 Mkpolate

Mkpafanye ụda bu usoro ụdidi ụda, ebe a na-agbakwunye otu mkpuru ụda ma o bu karja. Mkpuru ụda, nke a na-agbakwunye nwere ike ibu mgbochi ume ma o bu ụda ume. Anyi ga-ahuta omuma atu n'asusu Bontok, asusu ndi Filipins, d.k. Gleason (1955) sin ye ihe atu.

24. fikas 'si ike' → **fumikas** 'O na-esizi ike'

kilad 'obara obara' → **kumilad** 'O na-adiz[obara obara'

Fusal 'iro' → **fumusal** 'O na-aghoz[onye iro'

Na Bontok, a na-akpafanye '-um-' n'ime okwu bu nkowa iji mee ya ka o buru ahiri okwu. Ihe e tinyere ebe a bu mgbakwunye ndinime. Mgbakwunye ndinime bu mgbakwunye mkpuru echiche ndabe, nke di n'ime mkpuru okwu, nke akuku ya naabo n'eyighi. Nke a adikebeghi n'Igbo. Nke a bu ndimiche n'etiti ndinime na ndinetiti. Na ndinetiti, a na-akwunye 'mkpu ụda' n'ime akuku okwu abuo yiri onwe ha, d.k.

25. a. ede + -r- +ede → ederede
 b. agụ+ -m- + agụ → aguragụ
 ch. iji+ -l- + iji → ijiliji
 d. ogo + -l- + ogo → ogologo
 e. alị+ -gh- + alị → alighalị

N'ebe a, mkpuru ụda, nke a gbakwunyere, '-r-', '-m-', '-l-' na '-gh-' dị n'etiti okwu, ndi mpaghara ha naabọ bu otu. Mgbakwunye ụda bu otu n'ime njirimara mwube okwu, mgbe a na-etinye mgbakwunye ụda n'ime mkpuru okwu ebe o na-adibughi.

2.0 Mbunuche

Na ngwucha yunit a, i ga-enwe ike:

- ideta mgbe mgbakwunye ụda ji aputa ihe na mmebe okwu
- inye ihe atụ mgbakwunye ụda

3.0 Ndiina kpom kwem

3.1 Mkpafanye ụda

Usoro ebe a na-etinye mkpuru ụda n'ime mkpuru okwu, ebe o dibughi maka ikpọtazi mkpuru ma o bu ogbara okwu ka a na-akpo mkpafanye ụda. Usoro a na-aputakarị ihe n'okwu mbite nakwa na nkeji ahiri, ima atụ:

26. a. skuul → sukul → skulu
 b. breed → bured → bredi
 ch. stoov → sitov → stovu

Igbo nwere ike igbaso usoro atọ hazie mkpọtuta okwu, ndi e si na Bekee gbazite. Na 26, i ga-ahu na mkpafanye ụda metutara okwu mbite. N'ihu na okwu Bekee ndi e bitere nwere oyo mgbochi ume, nke usoro akpomakpo Igbo na-enweghi, Igbo nwere ike itinye ụda ume n'etiti oyo mgbochi ume ka o gbasoro usoro ewumewu akpomakpo Igbo (lee usoro mbite, ndi di n'etiti). Ndi wara

anya nwere ike ikpọtakwa oyo mgbochi ume ndi a; na 26, lee nhazi okwu ndi izizi na ikpeazu. Etu o sila, otu iwu, megidere nhazi o bula, bu na Igbo ga-etinye otu mkpuru uda mbutu n'ebe o bula e nwere oyo mgbochi ume. I lee anya na 26, nke o bula n'ime ha nwere nkeji okwu abuo n'uzo nhazi ato ndi a ebe Bekee nwere naan[otu nkeji okwu.

Na mkpọtuta ahiri okwu Igbo, e nwere ebe a na-etinye mkpafanye uda. O bughị naani uda ume ka a na-etinye n'etiti mgbochi ume abuo iji mee ka o daba n'odidi nkeji okwu asusu Igbo. N'ihhi nke a, a ga-akowa uda mkpafanye di ka uda o bula e tinyere na mkpuru okwu iji mee ya ka o kwe mkpọtuta osiiso. Oge ufodu, a na-akpafanye uda ume, na uda olu. Lee ihe atu ndi a:

27. a. Chukwu + ka → Chukwúkà.

b. ije + di → ijèédī

ch. Chike + nwere → Chikéènwèrè

Mkpafanye uda n'ebe a na-abu n'ebe e nwere ndimiche n'uda olu, nke nkeji okwu ikpeazu na uda olu nkeji izizi n'okwu na-esote ya. O buru na e nweghi ndimiche n'uda olu na nkeji okwu ndi a, a gaghi enwe mkpafanye uda olu.

Nnwale onwe 1

Deputa okwu mbite ise, ndi nwere mgbochi ume oyo, ma hazie uzo ato, ndi Igbo nwere ike iji hazie mgbazite ha.

4.0 Mmechi

Mkpafanye uda bu usoro mkpuru uda, ebe a na-ewere uda tinye n'okwu iji mee ka o kwe mkpọtuta osiiso.

5.0 Nchikota

Mkpafanye uda na-aputakarị ihe n'okwu mbite, ebe a na-etinye uda ume n'etiti mgbochi ume abuo iji mee ka o daba n'odidi usoro nkeji okwu asusu Igbo. O bughị naani uda ume ka e ji eziputa mkpafanye uda. Oge ufodu, a na-akpafanye uda ume na uda olu. Mgbe o bula a kpafanyere uda

olu, a mara na ụda olu, nke mkpuru ụda nkeji okwu, nke jedebere okwu nke mbu na ụda olu nkeji mkpuru ụda asusu, nke bidoro okwu nke abuo abughi otu.

Ihe omume

- a. Gini bu mkpafanye ụda ?
- b. Nye omuma atu mkpafanye ụda ume ato.
- ch. Gini di icha na mgbakwunye ụda na mkpafanye ụda ?

6.0 Nrumaka/Ngumi

Ikekeonwu, C.I., Ezikeojiaku, P.A., Ubani, A. & Ugoji, J. (1999). *Fonoloji na grama Igbo*. Ibadan: University Press PLC.

Gleason, H.A. (1955). *An introduction to descriptive linguistics*. New York: Holt, Rinehart and Wilson.

Anagbogu, P.N., Mbah, B.M. & Eme, C.A. (2010). *An introduction to linguistics*. Awka: Amaka Dreams Ltd.

YUNIT 4: Ntunworita ụda

Ndina

1.0 Mkpelite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Ntunworita ụda

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Nrumaka/Ngumi

1.0 Mkpolate

Ntunworita ıda di ka mwoghari ıda. ıda abuo di n'otu mkpuru okwu na-agbanwerita onodu ha na mkpuru okwu ahu. Mkpuru ıda 1 ga-ewere onodu mkpuru ıda 2, ebe mkpuu ıda 2 ga-ewere onodu mkpuru ıda 1. Mana o di mkpa irutu aka na a naghị anabata okwu ntunwo n'izugbe asusu.

2.0 Mbunuche

Na ngwucha yunit a, i ga-enwe ike:

- kowaa ihe ntunworita ıda bu.
- kpoputa udidi ntunworita ıda di iche iche.
- deputa ufodu mgbakwunye na-arụ orụ na ntunworita ıda.

3.0 Ndiina kpom kwem

3.1 Ntunworita ıda

Nke a bu usoro omumu, nke ngalaba abuo di n'akuku na-agbanwere onodu ha n'okwu.

Lee omuma atu ntunworita ıda n'asusu Bekee:

- 28.a. ask → aks
b. flask → flaks
ch. disc → diks
d. mask → maks
e. certificate → cerfificate

Asusu Igbo

29. a. osikapa → osipaka
b. ezi icheke → ezi ikeche
ch. asa mpete → asa ntepe

Nnwale onwe1

Dee omuma atu ntunworita ıda abuo i cheputara n'asusu Igbo, ndi na-esoghi na ndi di n'elu.

4.0 Mmechi

A bịa n'akpọmakpọ oge ufọdu, ndi mmadu na-akpọhie mkpuru ụda asusu abuo nodedere onwe ha nso. Ihe a na-akpọnọdu di etu a bu ntunworita ụda. O bu nke a ka i muru maka ya na yunit a.

5.0 Nchikota

Ntunworita ụda so n'usoro odidi ụda asusu na-aputa ihe n'asusu mba uwa. Na yubit a, e nyere omuma atu ya na Bekee nakwa n'Igbo.

Ihe omume

- a. Gini bu ntunworita ?
- b. Kpọputa udidi ntunworita ụda di iche iche i ma

6.0 Nrumaka/Ngumi

Clark, J., Yallop, C. & Fletcher, J. (2007). *Introduction to phonetics and phonology (3rd edition)*. London: Blackwell.

Ezeuko, R.O. & Chira, A.E. (2005). *Fonetiiks na fonoloji Igbo*. Awka: Kristophel Publishers.

Ikekeonwu, C.I, Ezikeojiaku, P.A. Uban, A. & Ugoji, J. (1999). *Fonoloji na grama Igbo*. Ibadan: University Press PLC.

YUNIT 5: MKPỌSO

Ndina

1.0 Mkpelite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Mkpọso di iche iche

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Nrumaka/Ngumi

1.0 Mkpɔlite

Mkpɔso ɔda bu mkpɔputa ɔda ndabe, mgbe a na-akpɔputa ɔda mbosu. Mgbe a na-akpɔputa mkpuru ɔda kwuru onwe ya (ɔda mbosu), e nwere ike ikpɔso ya ɔda ɔzo, nke dabere na nke mbosu; ɔda ndabe a akwurughi onwe ya.

Uru ɔ bara bu imeputa mkpi iche, nke e ji amubata okwu n'asusu. Ima atu, ɔda mbosu kwuru onwe ya. A kpɔputa naani ɔda mkpɔso, ɔ ghara idabe n'ɔda ɔzo, ɔ na-akwukwaara onwe ya di ka nke mbosu, d.k. Mkpuru ɔda /k/ kwuru onwe; mkpuru ɔda /w/ kwukwaara onwe ya. Mana mgbe a kpɔsoro /k/ ɔda /w/, ihe a ga-enweta bu /k^w/. Site n'ikpɔso mkpuru ɔda /k/ ɔda /^w/, e nweta mkpuru ɔda ɔzo kwuru onwe ya.

E nwere otutu mkpɔso n'Igbo. E nwere mkpɔso n'egbugbere /k^wa, g^we/, mkpɔso n'akpo /b^ja, p^ja/ -, mkpɔso n'akpiri /f^ja/ 'f[ɔ' na mkpɔso n'imi, d.k. /f^e/ 'kpɔ ɔku'

2.0 Mbunuche

Na ngwucha yunit a, i ga-enwe ike:

- kɔwaa ihe mkpɔso bu
- nye omuma atu mkpɔso e nwegasiri

3.0 Ndiina kpom kwem

3.1 Mkpɔso di iche iche

E nwere udi mkpɔso di iche iche. Ha bu:

Mkpɔnegbugbere

Nke a bu mkpɔso egbugbere onu okirikiri na mkpɔputa mkpɔ ɔda mbosu. Akara mkpɔnegbugbere bu /^w/, d.k.

- a. /ag^wa/ - udi akidi
- b. /ak^wa/ - ogodo
- ch. /ah^wɔ/ - afɔ
- d. /al^wa/ - nnɔɔ

Mkp̄onakpo

Nke a bụ mkp̄oli ihu ire elu mgbe a na-akp̄oputa ụda mbosụ. Akara mkp̄onakpo bụ /i/, d.k.

- 31. a. /p̄a/ - ‘tie’
- b. /b̄a/ - ‘kp̄ukete nso’
- ch. /h̄a/ - ‘ra/f[̄o]’
- d. /f̄a/ - ‘d̄o’
- e. /f̄o/ - ‘kp̄o mkpu’

Mkp̄onume

Nke a bụ oke nlebara anya azụ ire na mkp̄ozu. Akara maka mkp̄onakpo ime bụ /l/. Mkp̄onakpo ime na-aputakarị ihe n’asụsụ Bekee, d.k.

- 32. ịmilk] - ‘milk’
- ikilt] - ‘kilt’
- [gilt] – ‘guilt’

Mkp̄onume

Nke a na-aputa ihe mgbe a choro ikp̄oputa ụda onu; odu akpo, nke mechiri emechi, na-emeghe n’ike; ikuku na-esi n’onu na n’imi adaputa ozigbo; nke a mere na ụda onu ahụ gbanwere. Mkp̄onume na-aputa ihe n’olu Isuikwuato na Um̄uochu.

33. Olu Isuikwuato	Mputara na Bekee
/t̄o/	‘ma’ (d.k. iche)’
/t̄h̄o/	‘zi ka e gote ihe’
/te/	‘ma’ (d.k. ude)’
/t̄he/	‘ru’ (d.k. ukwu)’
/ta/	(zuzu, d.k. anu)
/t̄ha/	‘kwa ngara-mara’ (d.k. uta)

34. Olu Um̄uochu	Mputara na Bekee
/p̄a/	bu (d.k. ibu)
/p̄h̄a/	pi (d.k. aka)
/t̄a/	zuzu (d.k. anu)
/t̄h̄a/	‘kwa ngara-mara’ (d.k. uta)
/t̄o/	nyefe oke (d.k. utu)
/t̄h̄o/	‘gba’ (d.k. utu)
/k̄o/	me (d.k. n’uzo)
/k̄h̄o/	zonye (d.k. akuku)

/ké/	kụ (d.k. ọkpọ n'isi)
/k ^h é/	'pịachi' (d.k. nkụ)

Mkpọnimi

Nke a bụ iwetụlata ọdụ akpo, mgbe a kpọputa ụda izizi; ikuku mkpọputa na-asọbafé n'uji ọnụ na n'uji imi, d.k.

35. Osuwere	Mpụtara na Bekee
/sá/	'dọrọ adọrọ'
/s̃á/	'chacha' (d.k. afere)
/sò/	'ghara inabata' (d.k. nnu)
/s̃ò/	'yí'
/jǐ/	te (d.k. ofe)
/jǐ/	'chi' (d.k. ichi)
/hú/	'be' (d.k. mma)
/h̃ú/	'rụ' (d.k. n'ọkụ)
/rá/	'mịcha' (d.k. aka)
/r̃á/	'kwa iko'
(si n'Obi, 1997)	

36. Ụmụuchu	Mpụtara na Bekee
/vò/	'bụ' (d.k. akpụ)
/ṽò/	'mụ' (d.k. uriom)
/sɔ/	'sa' (d.k. akwa)
/s̃ɔ/	'kpocha' (d.k. ahịhia)
/zɔ/	'tụ mgbere' (d.k. ahia)
/z̃ɔ/	'gbazi' (d.k. nwa)
/jǐé/	'si' (d.k. ofe)
/jǐé/	'ko' (d.k. ukoro)
/zǐé/	'zi' (d.k. ozi)
/z̃ǐé/	'kwacha' (d.k. imi)
/hǎ/	'fa'
/h̃ǎ/	'zo' (d.k. mmiri)
/ré/	'tụ' (d.k. mgbere)
/r̃é/	'gba' (d.k. ọkụ)
(si n'Okorji, 1999)	

Nnwale onwe 1

Were mkpuru okwu abuo abuo ziputa mkposo ndi a:

- Mkponegbugbere
- Mkpónakpo

ch. Mkpõnume

d. Mkpõnimi

4.0 Mmehi

Mkpõso, n'õdidi ùda asusu, bu ìkpõ ùda ndabe mgba a na-akpõputa ùda nnoõro onwe.

5.0 Nchikõta

E nwere mkpõso di iche iche n'asusu Igbo mana ndi kara see elu bu mkpõnegbugbere, mkpõnakpo, mkpõnume na mkpõnimi.

Ihe omume

- a. Kedu ihe i ghotara bu mkpõso?
- b. Kowaa omuma atu mkpõso ato?

6.0 Nrumaka/Ngumi

Ezeuko, R.O. & Chira, A.E. (2005). *Fonetiiks na fonoloji Igbo*. Awka: Kristophel Publishers.

Nkamigbo, L. C. (2014). Nasalization, aspiration and labialization in Igbo dialect phonology. *SKASE journal of theoretical linguistics*, Slovakia. 11 (2): 59-67. Na <http://www.skase.sk/Volumes/JTL26/indeu.html> and <http://www.skase.sk/journals.html>

Obi, E. M. C. (1997). The domain of nasalization and aspiration in Osuowere. Arumaru nzere B.A., Mahadum Naijiria, Nsuka.

Okorji, R.I. (1999). Modification of some consonantal segments in Umuchu dialect of Igbo: A phonemic evaluation. *Nsukka journal of the humanities*, 10, ihu 227-236.

Ugwu, B.E. (1987). Some phonological features of the northern Igbo dialects, *Olu journal*, 1, ihu 7-14.

YUNIT 6: IWU ỤDỊDỊ ỤDA

Ndịna

1.0 Mkpọlite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndịna kpọm kwem

3.1 Ihe kpatara anyị ji amụ iwu ụdịdị ụda

3.2 Oru nke iwu ụdịdị ụda n'uto asusu

3.3 Udi usoro iwu ụdịdị ụda

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Nrumaka/Ngumi

1.0 Mkpọlite

Iwu ụdịdị ụda bu uto a na-esi akowaputa usoro ihe omumu ma o bu odidi mkpuru asusu ma o bu mgbanwe ụda olu na mgbanwe di n'asusu. Ha na-akowa mgbanwe, nke were onodu n'agba ala okwu tupu a kpoputa agba elu ya.

2.0 Mbunuche

Na ngwucha yunit a, i ga-enwe ike:

- c. kowaa ihe kpatara anyi ji amu iwu udididi uda
- d. deputa ebe udididi uda na iwu uto asusu jekotara
- e. kowaa udi usoro iwu udididi uda e nwere

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Ihe kpatara anyi ji amu iwu udididi uda

Iwu ụdịdị ụda di n'ihi na asusu nwere ukpuru izugbe, nke na-egbochi usoro mkpoputa ụda idi iche otu site n'ibe ya. Iwu ndi a na-akowaputa mgbanwe, ndi na-emetuta odidi mkpuru ụda ka e wee nweta ụdịdị ụda, nke a na-akpoputa. N'ihi nke a, ihe e ji iwu ụda asusu bu ikowa mgbanwe ndi a di n'etiti agba ala na agba mkpoputa ụda na imata mkpatuta o nwere n'okwu e meputara. Ima atu, na Bekee, e nwere ihe mgbochi na:

A. Usoro mgbochi nwere ike ọ gaghị adị iche na njirimara olu ha na njedebe okwu.

37. ịkasb] ihe mgbochi abụọ ikpeazụ bụ [-nnwemolu][+nnwemolu]

ịkabs] ihe mgbochi abụọ ikpeazụ bụ [+nnwemolu] [-nnwemolu]

N'ihì na mkpụrụ ụda mgbochi abụọ kpe azụ anaghị adighi iche n'ikwu okwu, e nwere ike ịnabata 'kasb' na 'kabs' dī mkpụrụ okwu na Bekee. Etu a ka ọ dī n'ụfọdụ okwu n'Igbo, ịma atụ:

38. a. akana - 'nkọlì'

b. agana - 'nkọlì'

ch. ọna - ụd ji

d. ụna - ụdì ji

Na 38, a nabatara okwu ndi a naabọ n'agbanyeghi na ha dī iche; nke a bụ n'ihì na ebe mkpọpụta /k g/, na /ɔ/ na /ɔ/ bụ n'otu ebe. Iwu ndikọ ụda na-ekwu na ụda abụọ na-anọkọ ekwesighi idī iche n'ebe na n'otu mkpụpụta. Na 38, e si n'otu ebe akpọpụta mgbochi ume dī iche; na 38ch na 38d, ụda ume dī iche bụsi ụda ume elu azụ ire.

Na Mbah na Mbah (2010), e nwere iwu mkpọpụta ụda, nke kọwara nke a:

39. a. ñb → mb - (d.k. [ɲma])

b. ñt → nt - (d.k. [nta])

ch. ñg → ng - (d.k. [ŋga])

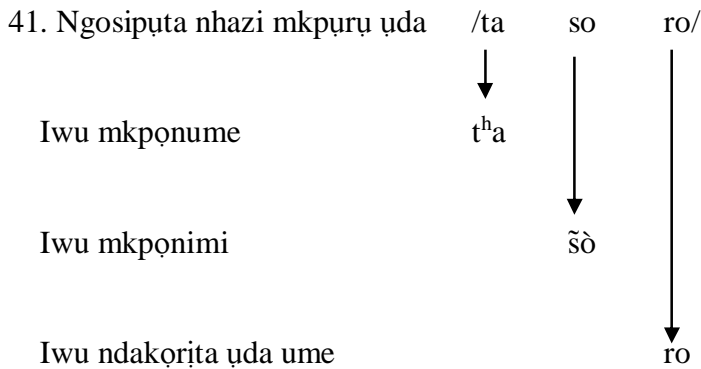
N'agbanyeghi na otu mkpụrụ ụda imi ka e nwere na 39, ọ na-agbanwe site n'etu ebe mkpọpụta ụda, nke na-eso si dī. /b/ bụ ụda egbugbere; /t/ bụ ụda ihu akpo ebe /g/ bụ ụda azụ akpo. N'ihe ọnọdụ ndi a, 'ñ' gbanwere site n'etu ebe mkpọpụta ha si dī, ya bụ, [ɲ], [nt], na [ŋ]. Mana o doro anya na ha atọ bụ ụmụ otu mkpụrụ ụda /ŋ/. E nwere iwu ụdidi ụda, nke gosiputara nke a, d.k.

40. [+Mgbochi ume + ụda imi → [+ihu ire+ag[ga ire+azụ akpo] /-[+ihu+mgbochi ume - ụda ume]

Iwu 40 na-akọwa na mkpuru ụda bu mgbochi ume na ụda imi (ma o bu myiri ụda ume) na- agbanwe buru ụda, nke a na-akpọtuta n'ihu ire, ag[ga ire ma o buru na mkpuru ụda na-esote ya bu ụda ihu ire, mgbochi ume n'abughị ụda ume.

A. Oru iwu mmubawanye udidị ụda n'uto asusu

1. Iwu gbasara mmubawanye udidị ụda na-akọwa uto doro anya mmetuta na oru iwu a na-agbaso iji wube uto asusu.

N'ebe a, ngwaa nhaa nwere mkponume. Mkponimi na ndakorita ụda ume: [t^h aṣòro] '[ta uta soro ebe di aṅaa]'

2. O na-enyere aka imata ụda, ndi nwere otu agwara, d.k

42. /p b/ /t d/

N'ebe a, /p b/ bu ụda egbugbere onu ebe /t d/ bu ụda ihu akpo. N'aka nke ozo, ha niile bu ụda onu na ụda ike. Ozo kwa, /p/ na /t/ ụda enwemolu ebe /b/ na /d/ bu ụda nnwemolu.

3. O na-enye aka egosi etu mkpuru ụda si agbanwe, mgbe o na-eso mkpuru ụda di a]aa, d.k.

43. Mgbochi ume [+uda ume]→[+mkponimi]/-[+uda imi, mgbochi ume] mgbochi ume

43 na-akọwa na mkpuru ụda ụda ume na-agbanwe buru mkponmi mgbe ụda imi na-eso ya (maka ngumi, hu Hyman, 1975 na Mbah & Mbah, 2010, 2014)

Nwale onwe 1

1. Kowaa ihe kpatara na okwu ndi a bu okwu a nabatara n'Igbo:

- a. ifite
 - b. ibite
 - ch. ibute
2. Deputa ụdidi iwu mmubawanye ụda atọ e nwere n'Igbo.

4.0 Mmechi

Iwu gbasara ụdidi na mmubawanye ụda na-akowakarị etu ụdidi ụda si agbanwe, mgbe o di n'onodu mkpopta di anaa. O na-akowakwa n'uzo doro anya etu iwu ndi a si eso onwe ha na mmeputa okwu. Nke a na-akwado uru omumu ya bara n'imu asusu.

5.0 Nchikota

Ihe ndi i muru na yunit a gunyere iwu ụdidi ụda e nwere. I mukwara uru imu ụdidi ụda bara. N'ikpeazu, a kuziri usoro ụdidi iwu mmubawanye mkijuru ụda n'Igbo.

Ihe omume

- a. Olee ihe kpatara anyi ji amu iwu ụdidi ụda?
- b. Kedu ebe ụdidi ụda na iwu uto asusu jekotara?
- ch. Olee uru atọ imu iwu ụdidi ụda bara?

6.0 Nrumaka/Ngumi

Chomsky, N. & Halle, M. (1968). *Sound pattern of English*. MIT: Harper & Row.

Fromkin, V., Rodman, R. & Hyams, N. (2011). *An introduction to language (mbgh nke 2)*.
Boston: Wadsworth Centage Learning.

Hyman, L. (1975). *Phonology : Theory and analysis*. New York. Harcourt Brace Jovanovich

Mbah, B.M. & Mbah, E. E. (2010). *Topics in phonetics ans phonology: Contribution from Igbo*.
Nsukka: Paschal Communications

Mbah, B.M. & Mbah, E. E. (2014). *Atutu amumamu asusu*. Nsukka: University of Nigeria Press Ltd

Oyebade, F. O. & Mbah, E.E. (2008). Moraic structure and lineation in oral poetry: A case study of Yoruba and Igbo folk Songs. *Nsukka journal of African languages and linguistics*.17, 133-143.

MODUL 3: UDA OLU IGBO

Na modul a, i ga-amu gbasara uda olu. N'asusu Igbo, o bu uda ume na myiri uda ume na-ebu akara uda olu. Uda olu putara ogo olu, nke e jiri kpoputa uda ma o bu uda nkeji okwu. Ikekeonwu na ndi ozo (1999) kwuputara na asusu o bu na-enwe mgbanwe n'olu mkpoputa ya. Nke a putara na o nweghi asusu a na-eji otu udi olu akpoputa. Asusu o bu na nwere usoro ndanusoro mkporu uda okwu, nkebi okwu na ahiri okwu ya.

N'asusu mba uwa, a na-enwe udi ma o bu ngalaba asusu abuo site n'etu e si eji mgbanwe olu ha emebe echiche puru iche. O buru na mgbanwe olu nwere ike iweta nghota puru iche n'etiti otu mkporu okwu na ibe ya n'asusu, a na-asị na o bu asusu uda olu. N'aka nke ozo, o buru na mgbanwe olu na-eweta nghota puru iche n'etiti ahiri okwu na ibe ya ma o bu n'etiti nkebi okwu na ibe ya, a na-asị na asusu di etu a bu asusu ndebe olu. N'asusu ndebe olu, a naghị ejikebe mgbanwe uda olu emebe nghota puru iche n'etiti otu mkporu okwu na ibe ya.

Otu asusu mba Afrika na ufodu asusu mba Eshia, di ka Ikekeonwu na ndi ozo (1999) dere, bu asusu uda olu. Igbo bu asusu uda olu. E ji akara uda olu egosi udiri uda olu e ji akpoputa nkeji okwu di na mkporu okwu di iche iche. Yunit anọ dina modul a. Ha bu ndi a na-esote:

Yunit 1: Nkwa na udiri uda olu

Yunit 2: Oru uda olu na-aru n'asusu Igbo

Yunit 3: Ikanye akara uda olu na mkporu edide

Yunit 4: Usoro nkanye akara uda olu

YUNIT 1: Nkọwa ụdị ụda olu

Ndina

1.0 Mkpelite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Ụda olu na ụdị ya

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Nrumaka/Ngumi

1.0 Mkpelite

Ụda olu bu olu irigo, ikpoda ma o bu idada, mgbe a na-akpofuta mkpuru ụda. Etu e siri kpoofuta mkpuru ụda okwu na-enye ya udi echiche o nwere. Akara a na-akanye iji gosi ogo olu ụda ka a na-akpo akara ụda olu. Akara ụda olu no onodu ka mkpuru ụda ntukwasị. Etu mkpuru edide asusu si enye echiche di iche n'okwu ka ụda olu si enyekwa (hu mkpi iche nsina ụda olu). Na modul a, e lebara anya na mputara ụda olu na ụdị ya, njirimara akara ụda olu, ụda chi na ụda nke uto asusu, oru akara ụda olu na-aru na usoro nkanye akara ụda olu.

2.0 Mbunuche

Na ngwucha yunit a, i ga-enwe ike:

- c. kowaa ihe ụda olu bu
- d. deputa ụdị ụda olu e nwere n'Igbo
- e. mata mkpuru ụda asusu ndi na-ebu akara ụda olu n'Igbo

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Ụda olu na ụdị ya

E nwere ụdị akara ụda olu ato n'Igbo. Lee ha:

akara ụda olu elu (‘)

akara ụda olu ala (’)

akara ụda olu nsụda (̄)

Lee ihe atụ ha na mkpụrụ okwu:

44. a. ákwá – ‘ube’

ákwà – ‘uwe, ngwa myichi ahụ’

àkwà – ‘ngwa edine, ogo’

àkwá – ‘eju ime uriom’

b. óké – ‘azụ anyị’

ókè – ‘ngige’

òkè – ‘orubere’

òké – ‘okerekwu’

d. ézē - ‘ngwa ịtari ihe’

ézè – ‘onye ndu’

e. m̄mā - ‘ihe ọma’

m̄mà – ‘ngwa ogbugbu ihe’

f. ígwē - ‘eze na-achị obodo’

ígwè – ‘e ji emepụta ihe dị ka ite ọla’

ìgwè – ‘ọtụtu ihe’

Na mkpụrụ okwu ndị dị na ‘a-f’, ihe dị iche abụghị mkpụrụ edide nsụpe. Ọ bụ ụda olu. Mkpụrụ okwu ndị a niile nwere otu mkpụrụ edide nsụpe. Ihe e jiri nwee nghọta pụrụ iche na mkpụrụ okwu ndị ahụ bụ ndaghari ụda olu. Mgbe e ji ụda olu arụ ụdị ọrụ dị etu a, a na-asị na ọrụ ya bụ nke uto asụsụ.

Njirimara akara ụda olu

a. Ụda olu elu na ụda olu ala nwere ike ịmalite okwu mana ụda nsụda enweghi ike ịmalite okwu Igbo kwụrụ onwe ya.

b. Ụda olu elu na ụda olu ala nwere ike isote ụda ala mana ụda olu nsụda anaghị esote ụda olu ala.

ch. Ụda olu nsụda na-esote naanị ụda olu elu, ọ naghị esote ụda ala.

Nnwale onwe 1

a. Ụda olu ole ka e nwere n'Igbo?

b. Kedụ ụda olu ndị nwere ike ịmalite okwu n'Igbo?

4.0 Mmechi

Igbo bụ asụsụ ụda olu. Ụda olu pụtara ogo olu, nke e jiri kpọpụta ụda okwu. Ya bụ, ogo olu mmadụ na-arịgo ma ọ bụ arịda n'ụda na-apụta mgbe a na-akpọpụta okwu. Ụda olu na-eweta mgbanwe na mkpụrụ okwu.

5.0 Nchịkọta

Ụda olu na-eweta nghọta dị iche iche n'etiti mkpụrụ okwu ndị nwere otu mkpụrụ edide nsupe. Akara e ji egosi ogo olu ka a na-akpọ akara ụda olu. Ha dị atọ n'Igbo – akara ụda olu elu, akara ụda olu ala na akara ụda olu nsụda.

Ihe omume

a. Kedụ ihe ụda olu bụ?

b. Olee mkpụrụ ụda asụsụ ndị na-ebu akara ụda olu n'Igbo?

6.0 Nrumaka/Ngụmi

Emenanjo, E.N. (1978). *Elements of modern Igbo grammar*. Ibadan: University Press Ltd

Ezeuko, R.O. & Chira, A.E. (2005). *Fonetiiks na fonoloji Igbo*. Awka: Kristophel Publishers.

Ikekeonwu, C.I., Ezikeojiaku, P.A., Ubani, A. & Ugoji, J. (1999). *Fonoloji na grama Igbo*. Ibadan: University Press PLC.

Mbah, B.M. (2018). *Generalised Igbo syntax*. Awka: Amaka Dreams Ltd.

Nwachukwu, P.A. (1995). *Tone in Igbo syntax*. Nsukka: Igbo Language Association.

YUNIT 2: Oru ıda olu na-aru n'asusu Igbo

Ndina

1.0 Mkpelite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Oru ıda olu na-aru n'asusu Igbo

3.1.1Uru ıda olu bara

3.1.2 ıda nsina chi mkpuru okwu na ıda usoro mkpuru okwu

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Nrụmaka/Ngumi

1.0 Mkpelite

Ọ bụ ihe doro anya na ıda olu na-aru oru puru iche n'Igbo. Nke a kachasi n'inye nghota mkpuru okwu ndi mkpuru edide nsupe ha bu otu. Na yunit a, e lebara anya n'oru di iche iche ıda olu na-aru tinyekwara ıda nsina chi mkpuru okwu na ıda nsina uto asusu.

2.0 Mbunuche

Na ngwucha yunit a, i ga-enwe ike:

f. kwuputa oru di iche iche

g. kowaa ihe ıda nsina chi mkpuru okwu bu

- h. kowaa ihe ụda nsina uto asusu mkpuru okwu bu
- i. inye ndimiche di n'etiti ụda nsina chi mkpuru okwu na ụda nsina uto asusu

3.0 Ndiina kpom kwem

3.1 Oru ụda olu na-aru n'asusu Igbo

3.1.1 Uru ụda olu bara

Uru ufođu ụda olu bara n'asusu Igbo di ka Ikedimma (2013) deputara gunyere:

a. Ụda olu na-eme ka nghota di n'ihe a na-ekwu. Omuma atu:

45. 'Ndi a bu ndi otu otu'.

E tinye akara ụda olu n'ahiri okwu a, o ga-eme ka a mara kpom kwem ihe okwu bu n'uche.

Lezie ya:

46. 'Ndi' a bu ndi otu otu'.

b. Ụda olu na-egosi ndimiche di n'etiti mkpuru okwu ndi nwere otu edide ma nwee nghota na mkpopta di iche, ima atu:

47. ísí

ísì

ìsì

ísī

ch. A na-eji ụda olu egosiputa nghota mkpuru okwu nooro onwe ya nwere, ya na nghota mkpuru okwu ahụ nwere mgbe odi n'usoro okwu, d.k.

48. Ụda nsina chi

Ụda nsina uto asusu

a. ányá }
 b. élé }
 ch. úkwú
 d. òrómá }

ányá élē

úkwū òrómá

d. A na-eji ụda olu egosiputa ndimiche di n'etiti ahiri okwu nkwusara na ahiri okwu ajuju, d.k.

49. Ó rutere ébé à.	ahiri okwu nkwusara
Ò rùtèrè ébé à?	ahiri okwu ajuju
Ó sìrì írí.	ahiri okwu nkwusara
Ò sìrì írí?	ahiri okwu ajuju
Há gàrà íhé.	ahiri okwu nkwusara
Hà gàrà íhé?	ahiri okwu ajuju

e. Nkanye akara ụda olu na-emekwa ka ihe mgbagwoju anya di n'ihe a na-ekwu n'aka ndi nwe asusu na ndi na-amu ya amu puo. Mgbe oguu kwudoro mkpuru okwu odee tinyere n'ederede, nke nwere ike site n'olu ndi odee ahụ, oguu na-aghota ya ma o buru na a kanye akara ya ụda olu.

3.1.2 Ụda nsina chi mkpuru okwu na ụda nsina uto asusu

Ụda nsina chi mkpuru okwu

Nke a bu ụda mkpuru okwu na-ada mgbe o kwuru onwe ya, ya bu, mgbe mkpuru okwu di otu otu; o bughị mgbe o di n'ime ahiri okwu, ima atụ:

- 50 a. dí
- b. òké
- ch. ányá
- d. ógó

Ụda nsina uru uru asusu

Nke a bu ụda, nke mkpuru okwu na-enwe mgbe o di n'usoro okwu. Ya bu, mgbe ya na mkpuru okwu ozọ nosobere onu n'ime ahiri okwu. O buru na okwu nwere ụda nsina chi abata n'ime ahiri okwu, mgbe ufodu, o na-agbanwe, d.k.

- 51. a. Ézé òké nà-àdì kirikiri.
- b. O mara mmá na-ese okwu.
- ch. Égó igwe adizighi ugbo a.
- d. Achoro m ukwewu

Nnwale onwe 1

- a. Gịnị bụ ụda nsina chi mkpụrụ okwu?
- b. Gịnị bụ ụda nsina uto asusu?
- ch. Deputa uru ato ụda olu bara.

4.0 Mmehi

E lebara anya n'ufodu uru ụda olu bara n'asusu Igbo; a choputara na ụda olu bu isi a huru kwaba okpu na mkpopta mkpuru okwu. Ozo kwa, a hukwara na oge ufodu, o bughu ụda olu mkpuru okwu nwere mgbe o nooro onwe ya ka o na-enwe mgbe ya na mkpuru okwu ndi ozo nooro onu. Nnoko mkpuru okwu nwere ike ibute mgbanwe n'uda olu mkpuru okwu. Mgbe o na-enye okwu kwuru onwe ya echiche, o na-aruru okwu mana mgbe o gbanwere ụda okwu di n'ime ahiri okwu, o na-aruru okwu keuto asusu.

5.0 Nchikota

Na nchikota, ufodu uru ụda olu bara n'asusu Igbo bu ndi a. Uda olu na-eme ka nghota di n'ihe a na-ekwu. Uda olu na-egosi ndimiche di n'etiti mkpuru okwu, ndi nwere otu mkpuru edide ma nwee nghota na mkpopta di ichi. A na-eji ụda olu egosiputa nghota mkpuru okwu, nke nooro onwe ya nwere, ya na nghota mkpuru okwu ahuru nwere mgbe o no n'usoro okwu. A na-eji ụda olu egosiputa ndimiche di n'etiti ahiri okwu nkwasara na ahiri okwu ajuju. Uda olu na-emekwa ka ihe mgbagwoju anya di n'ihe a na-ekwu n'aka ndi nwe asusu na ndi na-amuru ya amuru fosaa site n'ikanye akara ụda n'okwu ahuru.

Ihe omume

- a. N'uche gi, o nwere ndimiche di n'etiti ụda nsina chi mkpuru okwu na ụda nsina uto asusu?
- b. Were omuma aturu aburu aburu, nke gi, gosiputa ndimiche di n'etiti ahiri okwu nkwasara na ahiri okwu ajuju.

6.0 Nrumaka/Ngumi

Ikedimma, E.C. (2013). *Ọda olu na akara ọda olu*. N’ime Ogbalu, U.J., Sam Uzochukwu & Chinedum Enweonye (Ọhz.). *Ọsusu, odide na ọgugu Igbo*. Ihu 114-158. Ikosi-Ketu: Children World Publishers.

Ikekeonwu, C.I., Ezikeojiaku, P.A. Ubani, A. & Ugoji, J. (1999). *Fonoloji na grama Igbo*. Ibadan: University Press PLC.

YUNIT 3: Ịkanye akara ọda olu na mkpuru okwu

Ndina

1.0 Mkpelite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Ịkanye akara ọda oluna mkpuru okwu

3.1.1 Ihe ndi a ga-ebu n’uche gbasara akara ọda olu

3.1.2 Akara ọda olu na nkeji okwu

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Nrumaka/Ngumi

1.0 Mkpelite

O nwegasiri ihe ndi kwesiri na a ga-amata mgbe o bu a na-achọ ikanye akara ọda olu. Na yunit a, e lebara anya n’uzo ihe abuo. Ha bu:

a. Ihe ndi a ga-ebu n’uche gbasara akara ọda olu

b. Akara ọda olu na nkeji okwu

2.0 Mbunuche

Na ngwucha yunit a, i ga-enwe ike:

- mụta ụzọ e si akanye akara ụda olu
- mata ihe ndị ekwesighi ime mgbe a na-akanye akara ụda olu
- kanye akara ụda olu na mkpụrụ okwu dị iche iche

3.0 Ndịna kpọm kwem

3.1 Ịkanye akara ụda olu na mkpụrụ okwu

3.1.1 Ihe ndị a ga-ebu n'uche gbasara akara ụda olu

- A na-akanye akara ụda olu n'elu ụda-ume a, 'e', 'i', 'i', 'o', 'o', 'u', 'u' na myiri ụda ume 'm' na 'n'.
- A naghị eji ụda nsụda ebido ịkanye akara ụda olu na mkpụrụ okwu nọrọ onwe ya
- Ụda olu nsụda (N) anaghị eso ụda olu ala (A) n'okwu nọrọ onwe ya.
- A ga-eji uche kerie mkpụrụ okwu na nkeji okwu ya ma kanye nkeji o bụla otu akara ụda olu.
- A ga-amata na oge ụfọdụ, okwu mbite na-agbagha usoro nkeji okwu Igbo

3.1.2 Akara ụda olu na nkeji okwu

Akara ụda olu na mkpụrụ okwu, ndị nwere nkeji okwu abụọ:

Ụda olu elu (E) na Ụda olu elu (E)

52. EE

ésú

íké

ímí

úkwú

AA

53. àlà

èlù

èdò

ìgbò

54. EN

ézē

égō

óhī

árū

55. EA

ídò

ézi

ákwaà

56. AE

èkú

àkwá

òké

Akara ụda olu na mkpụrụ okwu nwere nkeji okwu atọ:

57. EEE

ósísí

émúmé

ékíké

58. AAA

èbùbè

ìzìzì

òkùkò

Nnwale onwe 1

Kanye akara ụda olu dabara adaba na mkpụrụ okwu ndị a dị n'okpuru:

a. ọnya - 'mkpakara'

b. ụdọ - 'eriri'

ch. nkwụkwụ - 'ijide'

- d. ọgụ - 'ngwa e ji akọ ugbo'
- e. ọdịda – 'nsikwa nri ọla'

4.0 Mmechi

E lebara anya n'ihe ndị kwesiri ka a mata mgbe ọ bụla ọ na-achọ ikanye akara ụda olu. Ihe ndị ahụ bụ:

- a. ihe ndị a ga-ebu n'uche gbasara akara ụda olu
- b. akara ụda olu na nkeji okwu

5.0 Nchịkọta

A bịa na nkanye akara ụda olu na mkpụrụ okwu nwere nkeji okwu abụọ, a ga-enwe akara ndị a:

EE, AA, EN, EA, na AE

Ọ dị mkpa imata na a naghị enwe *AN. E nweghi ka e si asụdakwa bụ ụda ala. Akara ụda olu pụtara ihe na mkpụrụ okwu nwere nkeji okwu atọ bụ ndị a:

EEE, EEA, EAA, EAE, EEN, ENE, ENN, ENA, EAA, AEE, AEN, AEA, AAA (hụ Mbah na Mbah, 2010 maka ngụmi)

Ihe omume

Olee akara ụda olu ole ka mkpụrụ okwu ndị a ga-enwe?

- a. mmechi
- b. nchịkọta
- ch. ikwighikwighi
- d. nnwale
- e. okokobioko

6.0 Nrumaka/Ngụmi

Ezeuko, R.O. & Chira, A.E. (2005). *Fonetiiks na fonoloji Igbo*. Awka: Kristophel Publishers.

Ikedimma, E.C. (2013). *Uda olu na akara uda olu*. N'Ogbalu, U.J., Sam Uzochukwu & Chinedum Enweonye (nhz.). *Osusu, odide na ogugu Igbo*. Ihu 114-158. Ikosi-Ketu: Children World Publishers.

YUNIT 4: Usoro nkanye akara uda olu

Ndina

1.0 Mkpelite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Ndi di iche iche weputara usoro nkanye akara uda olu

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Nrumaka/Ngumi

1.0 Mkpelite

Ndi oka mmuta di iche iche kwenyere na e nwere udi akara uda olu ato n'asusu Igbo. Ka o sila di, ububo a na-akpa ugbo a bu etu a ga-esi belata onu ugu ha n'ederede. A hutara ikanye akara uda olu niile di ka nnukwu oru, nke na-emekwa ka igu ihe e dere ede hia nnukwu ahụ. Mbah (1999, 2018) chikotara usoro nkanye akara uda olu ato e nwere n'uta asusu Igbo.

2.0 Mbunuche

Na ngwucha yunit a, i ga-enwe ike:

- mata ndi di iche iche weputara akara nkanye uda olu n'Igbo.
- kowasi iwu nkanye akara uda olu e nwegasiri.

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Ndi di iche iche weputara usoro nkanye akara uda olu

Iji mee ka nkanye akara ụda olu di mfe, ma mee ka ogugu akwukwo agumagu Igbo di mfe, ndi oka mmuta n'ihe gbasara akara ụda olu weputara usoro nkanye ndi a:

A. Usoro Williamson na Emenanjo

Ndi a weputara usoro nkanye akara ụda olu ndi a:

i. A gaghị akanye akara na mkpuru okwu, nwere naanị akara ụda olu elu, ima atụ

59. ányá → anya

étútó → etuto

ii. Kanye akara ụda olu n'ụdaala niile, omuma atụ:

60. àlà → àlà

èdèrè → èdèrè

iii. A na-akanye akara n'udansuda niile. Lee omuma atụ:

61. érō → erō

íjǐjǐ → ijǐjǐ

CH. Usoro R.C. Abraham

Lee usoro ikanye akara ụda olu nke Abraham weputara:

i. Nkeji okwu niile ndi nwere akara ụda elu ga-adị na nnukwu mkpuru edemede. Ima atụ:

62. ányá → ANYA

étútó → ETUTO

iii. Nkeji okwu niile ndi nwere akara ụda nsuda ga-adị n'obere nnukwu mkpuru edemede ebe ndi nke ụda olu elu butere ya ụzọ ga-adị na nnukwu mkpuru edemede, omuma atụ:

63. érō → ERO

íjǐjǐ → IJJI

iii. Nkeji okwu, ndi nwere akara ụda olu ala ga-adị n'obere mkpuru edemede, ima atụ:

64. àkwà → ỌNA

èdò →edo

D. Usoro Womers, Green na Igwe, na Nwachukwu

Iwu nkanye akara ụda olu nke Womers na Nwachukwu bụ:

i. Na mkpuru okwu, nwere otu ụdidi ụda olu, a ga-akanye naanị akara nke mbu, ima atụ:

65. ékwúmékwú → ékwumekwu

àkàrà → àkara

ii. N'ebe e nwere ngwakorita ụda olu, a ga-akanye naanị nke malitere otu ụdidi ụda o bula, ima atụ:

66. ányá kà m̀kpà èlé → ánya kà m̀kpà elé

Ìgbò àmáká. → Ìgbo amáka.

iii. Were akara ụda olu elu (´) gosi ụda olu elu na ụda olu nsuda. Mana o buru na akara (´) abuo na-eso onwe ha, nke mbu bu ụda olu elu, ebe nke abuo bu ụda olu nsuda.

67. íjīī → íjiji

érō → éró

m̀mírī → m̀miri

Nnwale onwe 1

a. Lee usoro nkanye akara ụda olu ndi a ma deputa onye ma o bu ndi weputara ha:

i. áká → AKA _____

ii. Ìgbò → Igbo _____

iii. ósísí → ósisi _____

iv. òménàlà → òménàla _____

4.0 Mmechi

A hụ́tara ị́kanye akara ụ́da olu niile dị́ ka nnukwu ọ́rụ́, nke na-emekwa ka ị́gụ́ ihe e dere ede hị́a ahụ́. Etu a ga-esi belata nhị́amahụ́ a na-enwe na nkanye akara ụ́da olu n'ozuzu oke bụ́ ihe kpaliri ndị́ ọ́ka mmụ́ta iweputa ụ́dị́dị́ usoro a ga-agbaso, mgbe a chọ́rọ́ ị́kanye akara ụ́da olu n'Igbo.

5.0 Nchị́kọ́ta

E weputara iwu nkanye akara ụ́da olu Igbo iji belata ọ́nụ́ ọ́gụ́ akara ụ́da olu na-apụ́ta ihe n'ọ́gugu na odide Igbo. Ndị́ ọ́ka mmụ́ta n'ihe gbasara akara ụ́da olu weputara usoro nkanye akara ụ́da olu bụ́, R.C. Abraham, Emenanjo na Williamson, na Green na Igwe, Welmers na Nwachukwu (hụ́ Mbah, 1999, 2018).

Ihe omume

- a. Kọ́waa usoro nkanye akara ụ́da, nke olu Green na Igwe weputara?
- b. Olee ihe jikọ́tara usoro nkanye akara ụ́da olu ndị́ a niile ọ́nụ́?

6.0 Nrumaka/Ngụ́mị́

Emenanjo, E.N. (1978). *Elements of modern Igbo grammar*. Ibadan: Universty Press

Emenanjo, E.N. (2015). *A grammar of contemporary Igbo: Constituents, features and processes*. Port Harcourt: M&J Grand Orbit Communications Ltd

Mbah, B.M. (1999). *Studies in syntax: The Igbo phrase structure*. Nsukka: Prize Publishers

Mbah, B.M. (2018). *Generalised Igbo syntax*. Awka: Amaka Dreams Ltd.

Mbah, B.M. & Mbah, E.E. (2010). *Topics in phonetics and phonology: Contributions from Igbo*. Nsukka: AP Eupress Publishers.

Nwachukwu, P.A. (1995). *Tone in Igbo syntax*. Nsukka: Igbo Language Association.

MODUL 4: NKEJI OKWU NA NDAKỌRỊTA ỤDA UME

Nkeji okwu bụ ikeri mkpụrụ okwu dị ka mkpọpụta ụda na etu ekumume ha siri dị. Ọ na-egosi nkebi ole mkpụrụ okwu ọ bụla nwere iji mata ụda olu ole o nwere ike inwe. Ihe na-egosiputa nkeji okwu ole dị n'okwu na-abụ ụda ume ole na myiri ụda ume ole dị n'okwu ahụ. Ndakọrịta ụda ume, n'aka nke ọzọ, bụ nkwekọrịta ụda ume nke na ụda ume dị na mkpụrụ okwu ma ọ bụ nkeji okwu ọ bụla ga-esiriri n'otu otu pụta.

Yunit atọ dị na modul a. Ha bụ ndị a na-esote:

Yunit 1: Nkeji okwu

Yunit 2: Mgbaso iwu ndakọrịta ụda ume

Yunit 3: Nnu isi na ndakọrịta ụda ume

YUNIT 1: Nkejiokwu

Ndịna

1.0 Mkpọlite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndịna kpom kwem

3.1 Nkọwa na ngosiputa nkeji okwu Igbo

4.0 Mmechi

5.0 Nchikọta

6.0 Nrumaka/Ngumi

1.0 Mkpọlite

Asụsụọ bụla nwere usoro e ji ejikọta mkpụrụ ụda ya iji mebe mkpụrụ okwu. E kejie mkpụrụ okwu asụsụ ọ bụla n'usoro a, a ga-achọpụta etu e siri mepụta ya. Nkeji okwu bụ ikeri mkpụrụ okwu dị ka mkpọpụta ụda na etu ekumume ha siri dị. Ọ na-egosi nkebi ole mkpụrụ okwu ọ bụla nwere iji

mata ụda olu ole o nwere ike inwe. Ihe na-egosiputa nkeji okwu ole di n'okwu na-abu ụda ume ole na myiri ụda ume ole di n'okwu ahụ. Nkumume ole e jiri kpopta okwu ahụ na-egosi nkeji okwu ole okwu ahụ ga-enwe.

2.0 Mbunuche

Na ngwucha yunit a, i ga-enwe ike:

- kowaa ihe nkeji okwu bu.
- nyee ndimiche di n'etiti nkeji okwu oghe na nkeji okwu ntachi.
- kowaa njirimara nkeji okwu Igbo.

3.0 Ndiina kpom kwem

3.1 Nkwa na ngosiputa nkeji okwu Igbo

Udi nkeji okwu zuru uwa bu nke na-enwe otu mgbochi ume na mbido na ụda ume na-eso ya. Nke a ka a na-edeputa di ka 'MU'. 'M' bu mgbochi ume ebe 'U' bu ụda ume. E kere nkeji okwu uto abuo. Ha bu:

a. nkeji okwu oghe

b. nkeji okwu ntachi

A. **Nkeji okwu oghe:** Nke a bu nkeji okwu, nke ụda ume na-abia na ngwusi ya. O bu udi nkeji okwu a ka e nwere n'Igbo.

B. **Nkeji okwu ntachi:** Nke a bu nkeji okwu mgbochi ume na-abia na ngwusi ya. E nweghi nkeji okwu ntachi n'Igbo.

N'asusu mba uwa ufo, a na-enwe ma nkeji okwu oghe ma nke ntachi. Omuma atu bu asusu Bekee. Tulee mkpuru okwu Bekee ndi a:

68. boy /boi/ M U

sea /si/ M U

allow /əlaʊ/ U M U

Mkpuru okwu ndi a di n'elu bucha nkeji okwu oghe n'ihia na o bu ụda ume mechiri ha.

Lee anya na mkpuru okwu ndi a na-esote:

69. sit	/sit/	M U M
come	/kAm/	M U M
love	/lAv/	M U M

Mkpuru okwu ndi a di n'elu bucha ntachi n'ihi na o bu mgbochi ume mechiri ha.

Igosiputa nkeji okwu Igbo

Mkpuru okwu Igbo nwere ike inwe otu nkeji okwu, nkeji okwu abuo, nkeji okwu ato, nkeji okwu ano, nkeji okwu ise ma o bu karija. Ihe nke a putara bu na e nwere nkeji okwu di iche iche site n'etu mkpuru okwu siri todebe ogologo.

Otu nkeji okwu

Omuma atu okwu ndi a nwere otu nkeji okwu bu:

i. a, e, i, o, o - uda ume ndi a nwere otu nkeji okwu

ii. m, n - myiri uda ume ndi a nwere otu nkeji okwu

iii. isi ngwaa niile, tinyere ndi nwere mkposo nwere otu nkeji okwu, pia, b[a, di ka si, nu, je, di, be, ti, sa, be, wdg.

iv. nwa, ya, ha, mu, ji, nwa, di, wdg.

Nkeji okwu abuo

Omuma atu okwu ndi nwere nkeji okwu abuo gunyere:

70. a/da

a/gba

e/ro

e/ku

n/ne

Nkeji okwu atọ

Ọmụma atụ okwu ndị nwere nkeji okwu atọ bụ:

71. a/kpụ/kpọ

ọ/kpụ/kpụ

a/kwụ/kwọ

o/si/si

e/chi/che

n/ku/me,wdg.

Nkeji okwu anọ

Ọmụma atụ okwu ndị nwere nkeji okwu anọ bụ:

72. m/kpụ/m/kpụ

ụ/da/u/me

o/go/lo/go

ọ/ma/ri/cha

e/be/ne/be

Nkeji okwu ise

Ọmụma atụ okwu ndị nwere nkeji okwu ise gunyere: n/ke/ji/o/kwu, ọ/kpụ/tọ/rọ/kpụ,

73. n/kwe/kọ/ri/ta

m/gbị/ri/m/gba

m/gbo/chi/u/me

m/ba/da/m/ba

ọ/ka/a/sụ/sụ

Nkeji okwu isii

Ọmụma atụ okwu ndị nwere nkeji okwu isii bụ:

74. ke/ọ/dị/n/kwe/nye

n/kwu/ru/n/kwu/ru
e/de/me/de/o/kwu

Nkeji okwu asaa

Ọmụma atụ okwu ndị nwere nkeji okwu asaa gunyere:

75. m/yi/ri/ụ/da/u/me,
n/da/kọ/ri/ta/m/kpi,
m/ma/m/pụ/rụ/i/che

Njirimara nkeji okwu Igbo

- a. Naanị mgbochi ume enweghi ike igosiputa nkeji okwu. Ọ ga-aburiri ya na ụda-ume.
- b. Ọ bụ eziokwu na myiri ụda ume na-emechi mkpuru okwu ole na ole n'Igbo, a gaghị asị na mkpuru okwu dị etu a nwere nkeji okwu ntachi, maka myiri ụda ume na-arụ ọrụ dị ka ụda-ume.
- ch. Nkeji okwu na-egosiputa ụda ume ole dị na mkpuru okwu.
- d. Nkeji okwu na-egosiputa myiri ụda ume ole dị na mkpuru okwu.
- e. E nweghi nkeji okwu na-enwe mgbochi ume ọyo. Mgbochi ume ọyo bụ ebe mgbochi ume abụọ ma ọ bụ karia na-adikota ọnu n'otu nkeji okwu. Nke a dikwa n'asụsụ Bekee. Ọmụma atụ:

76. street /strit/ - M M M Ụ M
bread /breəd/ - M M Ụ M
spray /sprei/ - M M M Ụ

- f. Nkeji okwu na-enye aka imata akara ụda olu ole mkpuru okwu ga-ebu.

Nnwale onwe 1

a. Nye ọmụma atụ nkeji okwu ndị a:

i. Nkeji okwu abụọ

ii. Nkeji okwu atọ

iii. Nkeji okwu ise

iv. Nkeji okwu isii

b. Deputa njirimara nkeji okwu atọ.

4.0 Mmehi

Mkpuru okwu Igbo ejedebeghi na mkpuru okwu nwere nkeji okwu asaa. E nwere karĩa nke a site n'etu mkpuru okwu siri todebe ogologo. Ebe nkeji okwu na-adị n'okwu na-abukarị ebe e nwere ụda ume na myiri ụda-ume. Nkeji okwu ole mkpuru okwu dị na-egosi akara ụda olu mkpuru okwu ahụ ga-ebu, ima atụ:

i. o/kpu/tọ/rọ/kpu: E nwere ụda ume ise n'okwu a; n'ihì ya, mkpuru okwu a ga-ebu akara ụda olu ise.

ii. n/ku/me: E nwere otu myiri ụda ume na ụda ume abuo; n'ihì ya, mkpuru okwu a ga-ebu akara ụda olu atọ.

5.0 Nchikọta

Ihe na-egosiputa ole nkeji okwu ga-adị na-abu mgbakọta myiri ụda ume na ụda ume ole dị na mkpuru okwu. N'otu ahụ kwa, ole mgbakọta myiri ụda ume na ụda ume dị na mkpuru okwu na-egosiputa akara ụda olu ole ga-adị na mkpuru okwu.

Ihe omume

a. Kedu ụdị nkeji okwu zuru ụwa onu?

b. Kowaa ndimiche di na nkeji okwu oghe na nkeji okwu ntachi.

6.0 Nrumaka/Ngumi

Collins, B. & Mess, I. M. (2003). *Practical phonetics and phonology*. London: Routledge.

Ezeuko, R.O. & Chira, A.E. (2005). *Fonetiiks na fonoloji Igbo*. Awka: Kristophel Publishers.

Uwalaka, M.A. (1996). *Fonoloji na ntọasusu Igbo*. Ibadan: Kraft Books.

YUNIT 2: Mgbaso iwu ndakorita ụda ume

Ndina

1.0 Mkpelite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Okwu ndi gbasoro iwu ndakorita ụda ume

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Nrumaka/Ngumi

1.0 Mkpelite

Ndakorita ụda ume bu usoro ụdaolu nke a na-ekekota ụda ume nke asusu abuo na naani ndi otu nwere ike ime na okwu na-enweghi ihe gunyere ndi otu ozo. A na-ahu ndakorita ụda ume n'otutu asusu. Ufodu asusu na-ejikọ ndakorita ụda ume bu Igbo, Yoruba, Turkish, w.d.g.

N'asusu Igbo, ndi oka mmuta di iche iche ejirila mkpuruokwu di iche iche kekota ụda ume dabere n'usoro okwu ha.

Schacter (1961) - na nho ụda ume e, i, o, u
mbasa ụda ume a, i, o, u

Igwe (1963) - kenkolo e, i, o, u
kenkolo ụda ume a, i, o, u

Carell (1970) - tensi ụda ume e, i, o, u
ụda ume mfe a, i, o, u

Okonkwo (1974) - arọ ụda ume e, i, o, u
mfe ụda ume a, i, o, u

Lindau (1975) - - mwepu ụda ume e, i, o, u
+ mwepu ụda ume a, i, o, u

Iwu ndakorita ụda ume n'asusu Igbo na-achọ ka mmadu meputa okwu di mfe n'asusu Igbo, ụda ume niile ga-esiri n'otu otu, d.k

a) ita	b) ise
akpu	isi
isi	eze
ukwu	imi

E wezuga

1. Mgbasa mgborogwu ngwaa

me + tu → metu

du + ga → duga

te + ta → teta

nye + tu → nyetu

2. Okwu nha, aha, okwu ma ozọ na otutu myiri ụda ume okwu, di ka

uwa + ezu + oke

Emeka

3. Okwu mbite – ashawo, akamu, wdg.

Na yunit a, a ga-enyocha ndakorita ụda ume di ka o siri puta ihe n'omee, ntimiwu, jeronu, ome ka ngwaa na nsonazu mgbati.

2.0 Mbunuche

Na ngwucha yunit a, i ga-enwe ike:

- j. kpoputa ndakorita uda ume di n'omee
- k. dee ndakorita uda ume di na ntimiwu
- l. nye omuma atu ndakorita uda ume di ka o siri puta ihe na jerodu

3.0 Ndiina kpom kwem

3.1 Okwu ndi gbasoro iwu ndakorita uda ume

Lee anya n'okwu ndi a:

- a. anyuru, ogbako, izoka
- b. okwu, ede, ewumewu

O buru na e lee anya n'okwu ndi a di n'elu, i ga-ahu na uda ume di na ha adagharighi adaghari. Ezeuko na Chira (2005) kwuru na o bu uda ume si n'otu otu nke nwere ike ibu otu 'a' ma o bu 'e' mebere okwu o bu. Anyi na-emekwa ka a mata na mgbe ufodu e nwere ike ihu okwu e nwere ndaghari uda ume.

N'ilebanye anya n'okwu ndi gbasoro iwu ndakorita uda ume anyi na-eme ka a mata ebe a na okwu ndi a na-akaba ahu egosiputa iwu ndakorita uda ume :

Omee

Ntimiwu

Jerodu

Omekangwaa

Nsonazu mgbatị

A. Omee

Mgbe a na-emeputa ngwaa omee, a na-agbaso iwu ndakorita uda ume n'iwere omee o/o. O bu uda ume isi ngwaa o bu ga-egosi udi uda ume ga-abu nganihu ya, ka e were nwee ndakorita uda ume, d.k.

Nganihu Isi ngwaa Omee

O/O	-sụ	osụ akwa
	-ri	ori nri
	-je	oje ije
	-gụ	gụ egwu
	-gba	ogba nta

B. Ntimiwu

Na ntimiwu, ndakorita ụda ume putara ihe. N'imeputa ntimiwu, a na-agbakwunyere isi ngwaa nsonazu ga-abu ụda ume. Udaume a ga-abu nsonazu ya na ụda ume jedebere isi ngwaa ahụ ga-adakotari, d.k.

Isi ngwaa Nsonazu Ntimiwu

la	-a	laa
sụ	-o	suo
be	-e	bee
ta	-a	taa
ri	-e	rie

CH. Jerondu

N'imeputa jerondu, a na-enwe ụda ume bu nganihu na isingwaa ga-ebu ya bu nganihu. Isingwaa abuo a na-abu nke mbu bu isingwaa jerondu, nke abuo bu myinaabuo isi ngwaa, d.k.

Nganihu	Isi ngwaa	Myinaabisingwaa	Jerondu
O	kpu	kpu	okpukpu
O	ri	ri	oriri
O	sụ	sụ	osusu
O	si	si	osisi
O	lu	lu	olulu

D. Ome-ka-ngwaa

A bia n'ome-ka-ngwaa, nganihu o na-ebu na-abukari ụda ume e/a. O bu ụda ume jedebere isi ngwaa na-egosi ụda ume ga-abu nganihu ya n'imeputa ome-ka-ngwaa, d.k.

Nganihu	Isi ngwaa	Ome-ka-ngwaa
a-	gba	agba
a-	tụ	atụ
a-	kọ	akọ
e-	ze	eze
e-	gwu	egwu

E. Nsonazụ mgbatị 'te' na 'ta'

Isingwaa na nsonazụ mgbatị ya na-adakọrịta. A bịa na ngwaa 'wete', e nwere mofim abụọ 'we' na 'te' ebe isingwaa bụ 'we', nsonazụ ya bụ 'te'. E nwere ndakọrịta ụda ume ebe a.

Lee omuma atụ ndị ozo :

Isi ngwaa	Nsonazụ mgbatị	Ngwaa
si	-te	site
ku	-te	kute
go	-te	gote
mụ	-ta	mụta
rụ	-ta	rụta

Nnwale onwe 1

Dee omuma atụ ndakọrịta ụda ume abụọ abụọ na ndị a :

- a. Omee
- b. Ntimiwu
- ch. Jerondu
- d. Ome-ka-ngwaa
- e. Nsonazụ mgbatị

4.0 Mmechi

Ọ bụ ụda ume ndị a ka e nwere ike ịjị sụ asụsụ ma ọ bụ detuo okwu Igbo ọ bụla. Ma otu ihe doro anya bụ na okwu Igbo nwere ike nabata sọsọ ụda ume dị n'otu abụọ a n'otu okwu. Nke a mee, mara na e nwere ndakọrịta ụda ume.

5.0 Nchịkọta

N'ilebanye anya n'okwu ndị gbasoro iwu ndakọrịta ụda ume, anyị na-eme ka a mata ebe a na okwu ndị a na-akaba ahụ egosipụta iwu ndakọrịta ụda ume: omee, ntimiwu, jerondu, ome-ka-ngwaa na nsonazu mgbatị.

Ihe omume

- a. Kpọputa ndakọrịta ụda ume dị n'omee
- b. Dee ndakọrịta ụda ume dị na ntimiwu
- ch. Nye omuma atụ ndakọrịta ụda ume dị ka o siri pụta ihe na jerondu

6.0 Nrumaka/Ngumi

Ezeuko, R.O. na A.E. Chira. (2005). Fonetiks na fonoloji Igbo. Awka : Kristophel Publishers.

YUNIT 3: Nnupu isi na ndakọrịta ụda ume

Ndina

1.0 Mkpolite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Okwu ndi nupuru isi na ndakorita uda ume

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Nrumaka/Ngumi

1.0 Mkpolate

Na yunit gara aga, i mụrụ maka okwu ndi gbasoro iwu ndakorita uda ume. Na yunit nke a, i ga-ahụ na o nwere okwu Igbo ndi agbasoghi iwu ndakorita uda ume. Okwu ndi di otu a nupuru isi.

2.0 Mbunuche

Na ngwucha yunit a, i ga-enwe ike:

m. mata ihe kpatara okwu Igbo ufodu anaghi agbaso iwu ndakorita uda ume

n. detuo omuma atu okwu ndi nupuru isi na ndakorita uda ume n'Igbo

3.0 Ndiina kpom kwem

3.1 Okwu ndi nupuru isi na ndakorita uda ume

Oge ufodu e nwere ike ihu okwu e nwere ndaghari uda ume. Onodu di otu a ka anyi ji ekwu na okwu ufodu na-enupu isi n'iwu ndakorita uda ume. A ga-ahụ okwu ndi nupuru isi n'iwu ndakorita uda ume n'ihe ndi di otu a :

Aha mmadu

Okwu mbite ma o bu mgbazite

Okwu Bekee a nabatara n'asusu Igbo

Iji isi ngwaa abuo meputa okwu

Ka anyi turie onodu ndi a ga.

A. Aha mmadu

Aha mmadu ufodu na-enupu isi n'iwu ndakorita uda ume. Aha ndi di otu a ka a na-akpo aha ukwu, d.k.

Onyemaechi - Onye + ma + echi

Mmesooma - Mmeso + oma

Akubueze - Aku + bu + eze

Chukwuemeka - Chukwu + eme + ka
Igwebụike - Igwe + ụ + ike

B. Okwu mbite

Okwu mbite nwere ike ụrụ okwu Awụsa, Yoruba, d.g.

Ọmụma atụ

agboro

ashawo

suya

wayo

CH. Okwu Bekee

Okwu Bekee ụfọdụ a nabatara n'asụsụ Igbo sokwa nupụ isi n'iwu ndakọrịta ụda ume. Okwu ndị dī otu a anyị na-asupe ha n'Igbo ka ha were daba n'asụsụ anyị, d.k.

kashu

rekọdụ

sayensị

pensulụ

D. Isi ngwaa

Ebe a anyị ga-ahụ isi ngwaa abụọ ụda ume ha dīcha iche dī ka :

Isi ngwaa Isi ngwaa Ngwaa

rị + da = rịda

ga + ru = garu

se + pụ = sepụ

gba + tu = gbatu

lo + ta = lota

Nnwale onwe 1

Nye ọmụma atụ nnupu isi na ndakọrịta ụda ume abụọ abụọ na ndị a :

Aha mmadụ

Okwu mbite ma ọ bụ mgbazite

Okwu Bekee a nabatara n'asụsụ Igbo

Iji isi ngwaa abụọ meputa okwu

4.0 Mmechi

Iwu ọ bụla dịnụ, a ga-enweriri ndi ga-enupu isi. Okwu ndi agbasoghi iwu ndakorita ụda ume bu ndi nupuru isi n'iwu a. O bu okwu ndi di etu a ka i muru na yunit a.

5.0 Nchikota

Okwu ndi nupuru isi n'iwu ndakorita ụda ume n'Igbo gunyere: Aha mmadụ, okwu mbite ma ọ bụ mgbazite, okwu Bekee a nabatara n'asụsụ Igbo na iji isi ngwaa abụọ meputa okwu.

Ihe omume

- a. Olee ihe kpatara okwu Igbo ụfọdụ anaghi agbaso iwu ndakorita ụda ume ?
- b. Detuo ọmụma atụ okwu ndi nupuru isi na ndakorita ụda ume n'Igbo i ma.

6.0 Nrumaka/Ngumi

Ezeuko, R.O. & A.E. Chira. (2005). *Fonetiks na fonoloji Igbo*. Awka : Kristophel Publishers.

MODUL 5: ATỤTỤ ỌDỊDỊ ỤDA ASỤSỤ NDI ỌZỌ NA OKWU MBITE

Modul a ga-achikọta ihe ndi niile e merela n'atutu ga, e nwere n'odidi ụda asusu. Ngalaba ndi na-esote ga-eleba anya n'echiche ndi e nwegasiri n'odidi ụda asusu. Atutu ndi a n'agba di iche iche bu ndi e wubere na ngwucha senchuri 19 na n'okara senchuri 20. O bu ezie na i guola maka odidi ụda asusu mmubawanye nsiniwu, i ga-agukwa banyere mbawanye o bawanyere. Ihe kacha mkpa bu na i ga-agu maka odidi ụda asusu ndi ozo, tinyekwara nchocha e merela.

Nkegasị di na modul 5 gunyere:

Yunit 1: Amumamu ndoko ụda asusu odinala

Yunit 2: Atutu agwara mmemiche

Yunit 3: Mkpokota nchocha e merela n'okwu mbite

YUNIT 1: Usoro amumamu ụda asusu odinala

Ndina

1.0 Mkpelite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Nkwami usoro amumamu ndoko ụda asusu odinala

3.2 Mkpuru ụda asusu

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Nrụmaka/ngumi

1.0 Mkpelite

Usoro ndokọ mkpuru ụda asusu, bu ihe omumu lebanwere anya na ndimiche di n'etiti usoro ndoko ụda na ibe ya, etu mkpuru ụda ụda si abiakota onu n'imeputa okwu. Ezeuko na Chira (2005) kwara na ihe omumu a bu odidi ụda asusu metutara aka na-anu mkpuru ụda asusu, mki iche, mpuru mbosu na nke mkposo, ndimiche na mkpuru ụda asusu, nkeji okwu, myiri ụda ume, ndagba myiri ụda ume, ndakorita ụda ume, ndapu, mkposo, ụda olu, dg. I guola ihe ndi a n'afọ nke abuo. I ga-agu maka atutu di iche iche e nwere n'omumu odidi ụda asusu. Nke i ga-amu na yunit a bu usoro ndoko ụda odinala.

Ebe mgbakwasị ukwu atutu ndoko ụda odinala bu na mkpuru ụda asusu. Atutu a na-egosi na o nweghi mkpuru ụda asusu abuo yitewere onwe ha kpom kwem, o sokwa ha, ha buru ndi a na-ahuta n'otu onodu. A ga-enweriri ndimiche ga-adi n'etiti ụda ndi ahu. Sommerstein (1977) n'ime Agbedo (2000), kwara na atutu ndoko mkpuru ụda asusu odinala gbakwasiri ukwu na ndimiche niile na-aputa ihe na mkpuru ụda asusu, ndi e nwere n'asusu o bua. Atutu amumamu ndoko mkpuru ụda odinala kwenyere na o bu site na mkpuru ụda asusu ka e si enweta ndimiche na nghota mkpuru okwu.

2.0 Mbunuche

Na ngwucha yunit a, i ga-enwe ike:

- kwaa ihe atutu usoro ndoko mkpuru okwu odinala bu
- gosi ndimiche di n'etiti mkpuru ụda asusu na ibe ya
- kwaputa ihe na-ewebata ndimiche na nghota mkpuru okwu

3.0 Ndiina kpom kwem

3.1 Nkwami atutu amumamu ndoko mkpuru ụda odinala

Atutu amumamu ndoko mkpuru ụda odinala bu atutu mbu na mbu, nke ndi izizi malitere amumamu asusu tuputara. Asadu (2016) dere na ihe kachasi mkpa n'atutu a bu mkpuru ụda asusu nakwa usoro ha, nke a na-ahuta n'akpomakpo olu asusu ga. N'afọ 1896, otu onye Poland, aha ya bu De Courtenay, cheputara mkpuru okwu a bu 'mkpuru ụda' iji nochie anya umu ụda di n'asusu.

Sommerstein (1977) ruru uka na mbunuche usoro amumamu ndoko mkpuru uda bu inyocha njirimara uda asusu, nke mere ka ha puo iche n'ebe ndi ozo di. O bu njirimara ndi a na-ewebata ndimiche n'akpomakpo. Ngwa oru usoro a bu mkpuru uda asusu, ndi nke na-eweta ndimiche na nghota mkpuru okwu; a gaala n'ihu ikpo atutu a usoro ndoko mkpuru uda (hu Mbah, 2014). O bu atutu a na-ahazi mkpopta n'usoro mkpuru uda asusu di iche iche.

Nke a putara, n'okwu Asadu (2016), na usoro amumamu ndoko mkpuru uda bu ngalaba omumu usoro ndoko gbasara mkpuru uda asusu. Atutu wuru ewu n'agbata afu 1920 ruo n'afu 1960. Okpurukpu ajuju atutu usoro ndoko mkpuru uda nyere usa ha bu:

- a. Olee uda asusu ndi na-anoro onwe ha n'asusu?
- b. Kedu njirimara mkpuru uda asusu, ndi nwere ike iweta ndimiche n'etiti mkpuru okwu n'asusu?

O bu na 'Prague School of Phonology' ka usoro omumu a malitere. Ndi isi n'ulo akwukwo ahu n'oge ha malitere amumamu a bu Trubetzkoy na Jakobson.

Nwale onwe 1

- a. Gini bu ihe kachasi mkpa n'atutu usoro ndoko mkpuru uda?
- b. Kedu onye kwuputara na mbunuche usoro amumamu ndoko mkpuru uda odinala bu inyocha njirimara uda asusu?
- ch. Olee afu a malitere imu atutu usoro ndoko mkpuru uda?

3.2 Mkpuru uda asusu

Na yunit a, o di ezigbo mkpa na anyi lebara anya na mkpuru uda asusu n'ihi na o bu ya bu isi a huru kwaba okpu n'atutu usoro ndoko mkpuru uda. Asusu o bu nwere mkpuru uda asusum ndi e ji akowaputa ya. Mkpuru uda asusu bu uda pekaricharanu nke na-egosiputa ndimiche na nghota di iche n'okwu, ndi ha batara na ha. Omuma atu mkpuru uda asusu gunyere /p, b, t, d, k, g/ wdg. Mkpuru uda asusu metutara mgbochi ume na uda ume, ndi e nwere n'asusu. A bia n'Igbo izugbe, e nwere mkpuru uda asusu di iri ato na isii. Iri abuo na asato n'ime ha bu mgbochi ume, ebe asato

bụ ụda ume. Etu o sila dị, a chọputala na ‘e’ (/ɛ/) bụ mkpuru ụda, zuo Igbo niile onu mana o soghi n andi e ji ede Igbo izugbe. A ga na-akpobata ya nwayo nwayo ebe o kwesiri ka ndoro ndoro usoro edemede ghara ichigha azu. Mkpuru ụda asusu a ruturu aka ebe a kwuru onwe ha. O bu ha ka a kporo mkpuru ụda asusu (Ezeuko na Chira, 2005).

Otu ndi oka mmuta enyela nkwa banyere ihe mkpuru ụda asusu bu. Mbah na Mbah (2010) kwara mkpuru ụda asusu di ka mkpuru edide ma o b ụda olu, nke oru ya bu iweta mgbanwe n’echiche okwu abuo ma o bu kara, ndi nwere otu didi mkpuru edide na ụda olu belu so n’otu mkpuru ụda. N’otu aka ahụ, Ladefoged (1975) kwara ya di ka ụda pekaricharanu, nke a na-amata site n’oru igosi ndimiche o na-aru na mkpuru okwu. Jones (1967) nwere nkwa di ichi na nke ndi ozọ nyerela. O kwara mkpuru ụda asusu di ka ụda na-anochite anya umu ụda mejuputara ụda ahụ. N’aka nke ozọ, Trubetzkoy (1939) n’ime Mbah na Mbah (2010) huru mkpuru ụda asusu di ka mkpokota njirimara ụda ndi niile bara uru.

Nnwale onwe 2

a. Gini bu mkpuru ụda asusu?

b. Kedu otu nkwa mkpuru ụda asusu, nke i kwenyekariri na ya? Kwado az[za g].

4.0 Mmechi

Usoro amumamu ndoko mkpuru ụda odinala bu atutu mbu na mbu, nke ndi izizi malitere amumamu usoro ụda asusu tuputara. O bu na ‘Prague School of Phonology’ ka usoro omumu a malitere. Ndi isi n’ulo akwukwo ahu n’oge ha malitere ya bu Trubetzkoy na Jakobson. Asusu o bu la nwere mkpuru ụda asusu, ndi e ji akwaputa ya. O bu mkpuru ụda asusu bu isi a huru kwaba okpu n’usoro amumamu ndoko mkpuru ụda.

5.0 Nchikota

Na nchikota, e nwere otu atutu usoro amumamu mkpuru ụda. Nke a bu usoro amumamu ndoko mkpuru ụda. Atutu a malitere n’agbata afọ 1920 ruo n’afọ 1960 ha. Atutu a gbara mbo iza

okpuruoku ajuju abuo ndi a: olee mkpuru uda asusu, ndi na-anoro onwe ha n'asusu; ya na, kedu njirimara mkpuru uda asusu, ndi nwere ike iweta ndimiche n'etiti mkpuru okwu n'asusu.

Ihe omume

- a. Kwaa ihe i ghotara atutu usoro ndoko mkpuru uda bu.
- b. O bu onye huru mkpuru uda asusu di ka onochie umu uda?
- ch. Olee ihe na-ewebata ndimiche na nghota mkpuru okwu ?

6.0 Nrumaka/Ngumi

Agbedo, C.U. (2000). *General linguistics: An introductory reader*. Nsukka: A.C.E. Resources Konsult.

Asadu, A.N. (2016). Classical phonology. Na Mbah, B.M. (Ozh.). *Theories of linguistics, ihu 1-11*. Nsukka: University of Nigeria Press Ltd.

Ezeuko, R.O. & A. E. Chira. (2005). *Fonetiiks na fonoloji Igbo*. Awka: Kristophel Publishers.

Jones, D. (1967). *The phoneme*. Cambridge: Cambridge University Press.

Ladefoged, P. (1971). *Preliminaries to linguistic phonetics*. Chicago: University of Chicago Press.

Mbah, B.M. & Mbah, E.E. (2010). *Topics in phonetics and phonology: Contribution from Igbo*. Nsukka: Pachal Communications.

Mbah, B.M. (2014). *Atutu amumamu asusu*. Nsukka: University of Nigeria Press Ltd

Schane, S.A. (1975). *Generative phonology*. New Jersey: Princeton Hall.

Sommerstein, A. (1977). *Modern phonology*. London: Edward Arnold.

Trubetzkoy, N.S. (1939). *Principles of phonology*. Prague: Linguistics Circle.

YUNIT 2: Atutu agwara mmemiche

Ndina

1.0 Mkpolute

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Nkọwami atụtụ agwara mmemiche

4.0 Mmechi

5.0 Nchikọta

6.0 Nrumaka/Ngumi

1.0 Mkpọlite

Atụtụ agwara mmemiche bụ atụtụ, nke e ji akọwa ihe mere mkpụrụ ụda ọ bụla ji dị iche, etu ha si yidewe, na etu o si eme omume na ndakọrịta ya na mkpụrụ ụda ndị ọzọ. Agwara mmemiche bụ mmemiche, nke mkpụrụ ụda asụsụ nwere, ndị na-eweta ndịmiche na mkpụrụ ụda asụsụ dị iche iche. Ọ bụ mmemiche ndị a na-eme mkpụrụ ụda asụsụ ji eweta mgbanwe na nghọta mkpụrụ okwu. Mpụrụ iche a nwere ike ịbụ nnwemolu na enwemolu, d.g. Ọtụtụ ndị ọka mmụta amụmamụ asụsụ enyela nkọwa banyere agwara mmemiche . Ha ahụtala ọnọdụ a dị ka agwara ndị ahụ na-ekewapụ otu mkpụrụ ụda asụsụ na ibe ya. Crystal (1991) na Fromkin, Rodman na Hyams (2007) rụrụ ụka n'ikọwa agwara mmemiche dị ka nsina chi, nke mkpụrụ ụda asụsụ ọ bụla nwere, nke mere ka ọ pụọ iche na mkpụrụ ụda ndị ọzọ. Iji maa atụ, /p/ na /b/ bụ ụda ike ndapụta nke egbugbere ọñụ abụọ mana agwara mmemiche ha bụ na /b/ bụ ụda nnwemolu ebe /p/ bụ ụda enwemolu. Ọ bụ ihe a bụ ụdị nkọwa agwara a bụ isi, nke a hụrụ kwaba okpu na yunit a.

2.0 Mbunuche

Na ngwụcha yunit a, ị ga-enwe ike:

- kọwaa ihe atụtụ agwara mmemiche bụ
- nye ndịmiche agwara dị na mkpụrụ ụda asụsụ ga
- see ntụ agwara mmemiche

3.0 Ndịna kpọm kwem

3.1 Nkọwami atụtụ agwara mmemiche

Ndị nchọcha atụtụ usoro ndokọ mkpụrụ ụda ọdinala, d.k. Trubetzkoy (1939) na Jakobson (1941), kpebiri na e nweghi ike ịgbari mkpụrụ ụda asụsụ. Etu o sila dị, e mechara chọpụta na mkpụrụ ụda

asụsụ nwere agwara mmemiche , ndị e ji a gbari agwara mkpuru ụda. Edemede Chomsky na Halle (1968) bụ ntọala atutu agwara mmemiche .

Umeodinka (2016) dere na atutu agwara mmemiche mere ka o doo anya na o bụ odidi ụda, nke e ji akowami ụda ma na-egosi ndimiche ha nwere. O bụ odidi ụda ziputara ndimiche nghota mkpuru ụda asusu. Iji maa atu, a bja na mgbochi ume, o bụ odidi ụda weputara ihe, ndi a ga-elegara anya na mkpoputa ha. Ihe ndi nlegara anya gunyere ebe mkpoputa, udi mkpoputa na udi olu. Nke a butere ndimiche di n'etiti 'site' na 'zite'. /s/ bu ụda enwemolu ebe /z/ bu ụda nnwemolu.

O bụ nke a mere atutu agwara mmemiche jiri kwenye n'udidi ụda kwesiri igbado ukwu n'agwara mmemiche , nke o bula nwere. Ya mere na ụda nwere ike buru mgbochi ume ma o bụ ụda ume, nnwemolu ma o bụ enwemolu, ụda imi ma o bụ ụda onu, gd. Ihe ozo atutu a kwenyekwara na ya bu na o buru na ụda asusu nwee agwara, a ga-akanyere ya akara obe (+) mana o buru na o nweghi agwara, a ga-akanyere ya akara uhie (-).

Tebulu na-esote bu ntụ agwara mmemiche ufodu ụda asusu n'Igbo.

	p	b	t	d	i	k	u	g
Uda ike	+	+	+	+	-	+	-	+
Enwemolu	+	-	+	-	-	+	-	-
Nnwemolu	-	+	-	+	+	-	+	+
Kegbugbere onu	+	+	-	-	+	-	+	-
Keanyuru	-	-	+	+	-	-	-	-
Keakpo nro	-	-	-	-	-	+	+	+
Mgbochi ume	+	+	+	+	-	+	-	+
Uda ume	-	-	-	-	+	-	+	-

I nyochaa tebulu a di n'elu nke oma, i ga-achoputa na ihe atutu agwara mmemiche na-ahuta di ka mpuru iche ụda asusu bu agawara ụda asusu ahụ na-eziputa.

Nnwale onwe 1

See ntụ agwara mmemiche ụda asusu ndi a:

/p/

/d/

/kw/

/gw/

/kp/

/gb/

/i/

/a/

4.0 Mmemechi

Iji agwara mmemiche mkpuru ıda asusu nwere wee kowaa mkpuru ıda asusu ahụ bu oru atutu agwara mmemiche. E ji atutu a akowa etu mkpuru ıda asusu si emega omume. Mmemiche, nke mkpuru ıda asusu nwere ndi na-eweta ndimiche na mkpuru ıda asusu di iche iche. O bu mmemiche ndi a na-eme mkpuru ıda asusu ji eweta mgbanwe na nghota mkpuru okwu. Mpuru iche a nwere ike ibu nnewemolu, enwemolu, keegbugbere, keakpo, ıda ime, d.g.

5.0 Nchikota

Na nchikota, o bughị naani mpuru iche na-ekewa mkpuru ıda asusu na ibe ya. Agwara mkpuru ıda asusu ahụ nwere agwara na-egosi na o puru iche. Mkpuru ıda asusu abuo nwere ike yitewe onwe ha n'ihe niile mana o bu agwara mmemiche, nke ha nwere, ga-eweta ndimiche. Iji maa atu, ha abuo nwere ike buru ıda ike ndakpu mana otu ga-enwe olu ebe ibe ya agaghị enwe olu.

The omume

- a. Gini ka i ghotara atutu agwara mmemiche bu ?
- b. Olee oru agwara na-arụ na nkowami mkpuru ıda asusu ga?
- c. Kedu ndi nchocha abuo nyochaputara atutu agwara mmemiche i ma?

6.0 Nrumaka/Ngumi

Crystal, D. (1991). *A dictionary of linguistics and phonetics*. Oxford : Basil Blackwell Ltd.

Fromkin, V., Rodman, R., & Hyams, N. (2007). *An introduction to language*. Boston:

Wadsworth Centage Learning.

Trubetzkoy, N.S. (1939). *Grundeuge der phonologic*. Travaux du cerele linguistique de Prague 7.

Jackobson, R. (1941). *Child language, aphasia and phonological universal*.

Chomsky, & Halle, M. (1968). *The sound pattern of English*. New York : Harper & Row.

Umeodinka, A. U. (2016). Distinctive feature theory. Na Mbah, B.M. (Qhz.) *Theories of linguistics*, ihu 1-11. Nsukka: University of Nigeria Press Ltd.

YUNIT 3: Mkpokota nchocha e merela

Ndina

1.0 Mkpelite

2.0 Mbunuche

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Usoro mkpuru uda okwu mbite

4.0 Mmechi

5.0 Nchikota

6.0 Nrụmaka/Ngumi

1.0 Mkpelite

Okwu mbite na-aputa ihe mgbe ndi nwe otu asusu na ibe ha nwere mmekorita. Mmekorita a nwere ike buru site n'azumahia, alumalu, ibi agbata obi, ndota n'agha, ma o bu otutu ihe ndi ozo. Yunit a gbadoro ukwu na usoro mkpuru uda okwu Bekee, ndi e webatara n'Igbo. Mmekorita asusu Igbo na asusu Bekee bidoro kemgbe ndi Bekee kpapuru ndi Potokiri bu ndi izizi ha na ndi Igbo zukooro ahia. Ndi Bekee b[ara maka mgbere, nke ha ji okpukpere chi hido isi. Yunit a tulere ma o nwere mgbanwe na-adi n'odidi uda asusu okwu Bekee mgbe e webatara ha n'Igbo; tinyekwara etu ha si daba na usoro mkpuru uda okwu Igbo. Ebe e siri nweta okwu Bekee ndi ahụ batara n'Igbo bu n'okowa okwu kentimiwu asusu anọ. Asusu anọ ndi ahụ gunyere Bekee, Awusa, Igbo na Yoruba.

N'okowa okwu ahụ, e nwere mkpuru okwu puku iri na asato mana okwu Igbo si na Bekee di nari isii na anọ. Yunit a choputara na nhazi Igbo haziri okwu mbite ndi ahụ n'usoro odidi uda asusu ndi a: ndakorita uda ume, ndapu mkpuru uda asusu, mkpafanye uda ume, nnochi mkpuru uda asusu, nseti uda ume, olilo, mmebe uda yii, myiri uda ume no na mbido nkeji okwu na oyoko mkpuru asusu Igbo. N'ikpeazu, nchocha a goziputara na otutu okwu mbite ndi ahụ hido isi na ndoko mkpuru uda asusu nakwa nkeji okwu Igbo. O bu naani na ndakorita uda ume na mgbochi ume oyo ka ufodu nupuru isi.

2.0 Mbunuche

Na ngwucha yunit a, i ga-enwe ike:

- d. mata etu usoro odidi uda asusu di iche iche siri puta ihe na mkpuru okwu ndi e webatara n'asusu Igbo
- e. nye omuma atu ndi nke gi

3.0 Ndina kpom kwem

3.1 Usoro mkpuru uda okwu mbite

Ndi nwere mmasi n'usoro mkpuru uda lebara anya na usoro mkpuru uda okwu mbite (hu Yip, 2002, 2004, 2006; Kenstowicz, 2005, 2006; Boersma & Hamann, 2007). N'ih ihi otu mkpa ma o bu ozo, asusu na-ebite ibe ya okwu. Okwu mbite bu mkpuru okwu otu asusu siri n'asusu ozo nwete ma were ya ka o bu nke ya.

Mgbe asusu bitere mkpuru okwu, o nagi akwughachi ya; kama, o ga-eweghara ya. Mweghara a ka a na-akpo nnokwata okwu mbite. Asusu wegharachaa okwu mbite, o ga-ahazi ya ka o daba n'usoro uda okwu ya. Nnokwata na nhazi okwu mbite gbaotara buru usoro mkpuru uda okwu mbite. N'okwu mbite, a na-enwe mbinye na asusu mbiri. Mgbe ndi nwe asusu mbiri na-achọ inokwata okwu ha bitere, ha na-agba mbo ihu na odidi mkpuru okwu ahụ agbanweghi ma mekwaa ka o hube isi n'odidi uda asusu ha. Okwu mbite Igbo sitere n'otutu asusu ndi gunyere: Bekee, Awusa, Yoruba, Igala, wdg. Mana yunit a gbaqwasiri ukwu naani n'okwu Bekee e webatara n'Igbo. E meela nchocha maka okwu mbite n'Igbo (hu Ajunwa, 2008 iji maa atu) mana o nweghi onye nyochara usoro mkpuru uda okwu mbite putara ihe.

Yunit a ga-atụle ụdị mgbanwe na-adị n'ọdịdị ụda asụsụ okwu Bekee, mgbe e webatara ha n'Igbo ma nyochakwa ma ha adabara n'usoro ụda okwu Igbo. N'ime nke a, e lebara anya n'okwọwa okwu kentimiwu asụsụ anọ. Mkpuru okwu puku iri na asatọ dị na ya mana okwu Igbo bitere Bekee dị nari isii na anọ. Nke a putara naanị pasenti atọ na ụma. A bịa n'ikanye akara ụda olu, e ji akara uhie mkpoda (˘) kanyere akara ụda olu ala, na akara akụ mkpoda kanye akara ụda olu nsuda (↓); a hapuru akara ụda olu elu. Akara akụ mkpoda ↓ na-adị n'ihu nkeji okwu, nke nwere ụda nsuda. Ntughari n'usoro akpomakpo gbasoro usoro mkpuru ụda otu akpomakpo mba ụwa: *International Phonetic Association's alphabet (IPA)*.

Hyman (1970) gosiputara na ụta asụsụ mmubanye nsiniwu kwenyere na nnokwata okwu mbite na-agbado ukwu n'odidi ụda asụsụ mbinye; kama, nhazi usoro nhazi mkpuru ụda diiri asụsụ mbiri. N'otu aka ahụ, Kenstowicz (2005:1) kwuru na usoro mkpuru ụda okwu mbite bụ mmekorita di n'odidi ụda asụsụ, nke asụsụ mbinye na asụsụ mbiri. O gara n'ihu kwaa na okwu mbite kwesiri igbaso ndoko mkpuru asụsụ, nke asụsụ mbiri n'otu aka ma hubekwa isi n'usoro mkpuru ụda asụsụ mbinye n'aka nke ozo.

Aziza na Utulu (2003) mere nchocha usoro mkpuru ụda okwu mbite. Ha tuchara okwu Bekee batara n'Urobo na Yoruba; ha choputakwa na e nwere nseti ụda ume n'okwu Bekee batara na Yoruba. N'ihu akwukwo, nke iteghete, ha nyere omuma atu nseti ụda ume di ka:

Bekee	Yoruba
alum	aloomu
John	dzoonu
class	kilaasi

Nchocha Oyebade (2006) gbadoro ukwu n'atutu nsinoyiyi lebaa anya na nseti ụda ume di n'okwu ndi ahụ Yoruba bitere na Bekee. O ziputara na mputara nseti ụda ume bụ ka okwu mbite ndi ahụ nwee ike ihube isi na ndoko nkeji okwu Bekee. Burenhult (2001) choputara otutu mgbanwe di n'usoro mkpuru ụda okwu mbite na Jahai. Mgbanwe ndi a gunyere: mmebe mkponimi, nnochi mkpuru asụsụ, ụda ike keeko ino na ngwucha nkeji okwu, ihazighara odidi nkeji okwu na ndapu ụda mputa ụda ike.

Nchọcha Chávez-Peón (enweghi deeti) gosiputara mgbanwe dị iche iche dị n'okwu mbite San Luca Quiavini Zapotec (SLQZ). SLQZ bụ asụsụ Otomangue, nke mgbada ugwu Mezgiko. Mgbanwe ndị putara ihe n'asụsụ a bụ ndapụ ụda ume, nsetị mkpuru asụsụ, ntamu na mkpọneko. Golston na Yang (2001) ziputara na ndapụ mgbochi ume, nsetị ụda ume na ntughari nkeji okwu bụ mgbanwe dị n'usoro mkpuru ụda okwu mbite White Hmong. Akinlabi (2008) metutara aka n'usoro ụda okwu mbite Yoruba. O ziputara otutu ụzọ Yoruba si ahazi okwu mbite. Ụzọ ndị a gunyere: mgbochi ume agaghị ebido ma ọ bụ jedebe nkeji okwu, mmepe nnọkọ mgbochi ume, mwebata ụda ume na mwebata ụda shii keeko. O kowakwara n'usoro ụda okwu mbite Yoruba hooro ihapu ebe mkpopta mkpuru asụsụ ma gbanwee ụdị mkpopta ha.

Fonoloji Igbo na nke nke

Na nkegasị nke a, e lebara anya na mkpuru ụda asụsụ Igbo nwere, ndakorita ụda ume na ụda olu.

	Kegbugbere onu abuo	Kegbugbere onu e	Keanyuru	Keazu anyuru	Keakpo ike	Keakpo nro	Keegbugbere onu na odi akpo	Keeko
Uda ike Ndaputa	p b		t d			k g	k ^w g ^w	
Uda ike Ndakpu	kp gb							
Uda imi	m		n		ɲ	ŋ	ŋ ^w	
Uda chii				tʃ dʒ				
Uda shii		f v	s z	ʃ		ɾ		fi
Uda rii			r					

CHAATI

Uda lii			l					
Uda yii					j		w	

MGBOCHIUME

/p/ → /pa/

/f/ → /fe/

/b/ → /bi/

/v/ → /vʊ/

/t/ → /ti/

/s/ → /si/

/d/ → /dɔ/

/z/ → /zà/

/k/ → /kɔ/

/f/ → /fã/

/g/ → /ga/

/ɣ/ → /ɣè/

/kw/ → /k^wà/

/fi/ → /fia/

/gw/ → /g^wù/

/r/ → /re/

/kp/ → /kpɔ̀/

/l/ → /lɔ/

/gb/ → /gbà/

/j/ → /ja/

/m/ → /m↓má/

/w/ → /wɔ̀/

/n/ → /nne/

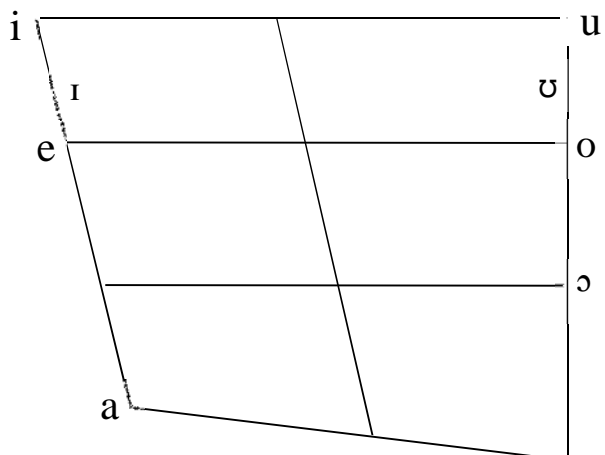
/ɲ/ → /ɲɔ̀/

/ŋ/ → /ŋɔ̀/

/tʃ/ → /tʃi/

/dʒ/ → /dʒe/

Eserese chaat ụda ume Igbo izugbe

Ụda ume Igbo Izugbe dị asatọ. Ha bụ ndị a dị na chaatị ụda ume a ma e wezuga /ε/. Ha na-apụta ihe n’okwu Igbo ndị a:

/i/ → /iḡbe/

/I/ → /iḡba/

/e/ → /aḡna/

/u/ → /ùdù/

/ɔ/ → /ɔkwà/

/o/ → /oḡbé/

/ɔ/ → /ɔḡṽ/

Ndakọrịta Ụda ume

Ụda ume asatọ Igbo nwere kewara ụzọ abụọ n’atụmatụ ndakọrịta ụda ume. Ha bụ ụda mfe na ụda arọ. N’atụmatụ ndakọrịta ụda ume, ụda ume na-adị na mkpuru okwu Igbo na-esi n’otu ótù. A na-akpọ ụda mfe ndị otu ‘a’ ma na-akpọkwa ụda arọ ndị otu ‘e’. Ha bụ ndị a:

OTU ‘A’

a i

ọ ụ

OTU ‘E’

e i

o u

Ndakọrịta ụda ume, nke otu ‘a’ Ndakọrịta ụda ume nke otu ‘e’

Ihe atụ

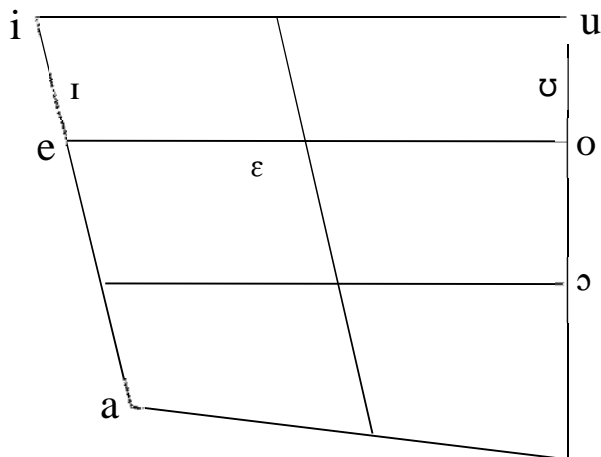
akpị

Ihe atụ:

esu

inyinya	ikwe
ọdu	opi
ụbo	uko

Mbah na Mbah (2010) ruru ụka na ụda ihu ire etiti ‘ẹ’ /ε/ zuru Igbo niile onu ma na-eweta mkpị iche. Mbah (2021) deputara mkpuru okwu kariri nari ise, ndi e ji mkpuru ụda ‘ẹ’ meputa n’Igbo. Isi nchocha Mbah na Ezema (2018) bu ma e nwere mgbagha ndakorita ụda ume n’Igbo n’ezie. O choputara na ebe niile e nwere mgbagha ndakorita ụda ume n’olu Igbo izuzugbe, ihe na-akpata ya bu mkpuru ụda ‘a’. Ihe nke a putara bu na a nabata ‘ẹ’ n’ide Igbo izugbe, a gaghị enwezi mgbagha ndakorita ụda ume. Nke a bu n’ihi na ụda ume ga-ekewa onwe uzọ abuo: ‘otu E’ [e i o u] na ‘otu E’ [ẹ i ọ ụ]. Mkpuru edide di n’otu abuo ndi a enweghi ike idakorita mana mkpuru edide ‘a’ na nke o bua n’ime ha na-adakorita. Eserese mkpuru ụda ume olu Igbo izuzugbe bu nke a:

Ụda olu

Igbo bu asusu ụda olu. Nke a putara na ụda olu di mkpa n’okwu Igbo n’ihi na o na-ebute ndimiche n’okwu Igbo di ka mkpuru ụda asusu si ebute ndimiche. Otutu ndi oka mmuta n’usoro utọ asusu Igbo egosila na Igbo nwere ụda olu abuo zuru oke ya na ụda nsuda (hu Uwalaka (1996) iji maa atu). Ụda olu abuo ndi a bu ụda olu elu na ụda olu ala. Ụda olu nsuda anaghị ebido okwu kwuru onwe ya n’Igbo. O na-esote naani ụda olu elu na nke nsuda. O naghị esote ụda olu ala.

Nziputa ụda olu n’Igbo

Ụda olu elu: imi

ozu

Ụda olu ala: àjà

òkè

Ụda olu nsụda: e↓zé

o↓gbí

Usoro ọdịdị ụda asụsụ okwu Bekee batara n'Igbo

(A) Ndakọrịta ụda ume

a. Ndị hubere isi

Bekee	Igbo	Mputara
/mə'nɒpəli/	/mòno↓póli/	monopoli
/ə'kaʊnt/	/àkàntì/	akantị
/mə'ʃɪn/	/màʃɪn/	mashin
/'ɒfɪsə/	/ɔ↓fisà/	ọfisa
/eɪdʒənt/	/e↓dʒéntì/	ejenti
/kəm'pjutə/	/kɔmpʊtà/	kɔmpʊtá
/kə'mɪti/	/kɔmɪtì/	kɔmɪtì
/bæŋkə/	/bɔŋkà/	bɔŋka
/'ræŋbə/	/rɔbà/	rɔba

b. Ndị nupụrụ isi

Bekee	Igbo	Mpụtara
/ˈredʒɪstə/	/re↓dʒìstà/	rejista
/ˈprimiəm/	/premiùm/	premiùm
/ˈməʊʃn/	/moʃɔ̃n/	moshɔ̃n
/ˈkaʊnsl/	/kansùlɔ̃/	kansulù
/ˈlevl/	/levùlɔ̃/	levulù
/ˈfʒtəlaɪzə/	/fetìlaɪzà/	fetilajza
/ˈnjutrɒn/	/nutrɔ̃n/	nutrɔ̃n
/ɔ̃dɪˈtɔ̃riəm/	/ɔ̃dɪtɔ̃riùm/	òdɪtɔ̃riùm
/ˈbədʒɪt/	/bɔ̃↓dʒéèti/	bòjeeti
/kəˈrɪkjələm/	/kɔ̃rɪ↓kúlùm/	kòrɪkulum
/ˈbəfə/	/bufà/	bufa

(B) Ndapụ nkpụrụ ụda asụsụ

Bekee	Igbo	Mpụtara	Ndapụ
/ˈɔ̃ltəneɪtə/	/ɔ̃tànètɔ̃/	ɔ̃tanetɔ̃	/l/
/ˈprəʊtɪn/	/pɔ̃tìn/	potin	/r/
/ˈbærəks/	/ba↓ráàkì/	baraakì	/s/
/ˈgəvɜ̃nmənt/	/gɔ̃v↓méntì/	gòṣṣmentì	/v/
/ˈkemɪstri/	/ke↓mísìrì/	kemisìrì	/t/

/ɪpraɪm'mɪnɪstə//praɪ↓mɪnɪstà/ praɪmɪnɪstà /m/

/ɪlek'trɪʃn/ /lètɪrɪʃiàn/ letrɪʃiàn /e/

/'kriəʊl/ /krio/ krio /l/

(CH) Mkpafanye Ụda ume

Bekee	Igbo	Mpụtara	Mwebata
/'sɒlfet/	/solu↓fèètì/	solufeeti	/u/
/ɪkə'nɒmɪks/	/ɪkə↓nɒmíkìsì/	ìkɔnɔmíkìsì	/ɪ/
/æsprɪn/	/àsìpirìn/	asipirin	/i/
/æs'bestəs/	/àsìbesitɔɔs/	asìbesitɔɔs	/i/
/draʃt/	/draʃtɔ/	draʃtu	/ʊ/
/ɪbərəʊ'kemɪkl/	/bàjòke↓míkààlì/	bayokemikaalì	/ɪ/
/skweə/	/sɔkwɪà/	sɔkwɪà	/ʊ/
/brɪ'geɪd/	/bìrìgedì/	birigedi	/i/
/'sɪvɪks/	/sì↓vìkìsì/	sivikisi	/i/
/daɪk/	/daìkì/	daìkì	/ɪ/

(D) Nnọchi mkpuru ụda asusu

Bekee	Igbo	Mpụtara	Ndapu
/'sɜːveɪ/	/sɔfià/	sɔfià	v→f
/'kæpɪtəlɪzəm/	/kàpìtá↓lísì/	kapitalism	z→s

/ˈfeləʃɪp/	/feléɟʃîpù/	feleshìpu	əʊ→e
/ˈekwəti/	/eɟkwítì/	ekwiti	ə→i
/ˈgəvənə/	/gɔɟvánɔ/	govanɔ	ə→ɔ, ə→a
/ˈfɜtəlaɪzə/	/fetìlarzà/	fetilaɪza	ɜ→a
/pəˈɒlədʒi/	/pàtɔɟlɔdʒì/	patòlɔjì	ə→t

(E) **Olilo**

Bekee	Igbo	Mpùtara	Olilo
/ɪkɒnvəˈkeɪʃn/	/kɔŋvòkɛʃɔn/	kɔŋvokeshɔn	n→ŋ

(F) **NsetiỤdaume**

Bekee	Igbo	Mpùtara
/ˈæsɪteɪt/	/aɟsìɟtéèti/	Asiteeti
/ˈæsɪd/	/asíídi/	Asiidi
/steɪt/	/steèti/	Steeti
/ˈkɒlədʒ/	/kɔɟléèdʒì/	kòleeji
/reɪt/	/reèti/	Reeti
/ˈæˈɔɪ/	/alɔɟjì/	alɔɟjì
/ˈsɜkɪt/	/saɟkɔtù/	sakùutu
/nəʊt/	/noòtù/	Nootu
/græf/	/gràafɔ/	graatu
/ˈrɒkɪt/	/rɔɟkéèti/	ròkeeti
/ˈæstrənɒt/	/aɟstrɔnɔɔtɔ/	astronɔɔtɔ
/kəʊˈkeɪn/	/kòkeèn/	Kokeen
/tʃaɪt/	/tʃaàti/	chaatì

(G) Mmebe Ụda yji

Bekee	Igbo	Mputara
/ˈdaɪəri/	/da↓jári/	dayari
/daɪˈæspərə/	/dàja↓spərə/	dayaspora
/ˈaɪən/	/ajɔn/	ayon
/ˈæmplɪfaɪə/	/àmplifajà/	amplifaya
/pɔɪnt/	/pɔjinti/	poyinti
/ˈplaɪə/	/plajà/	playa
/ˈstjudiəʊ/	/studijò/	studiyo
/ˈsoɪə/	/sojà/	soya
/ˈdʒænjuəri/	/dʒenu↓wàri/	jenuwari
/ˈfebruəri/	/febu↓wàri/	febuwari

(GB) Myiri ụda ume inọ na mbido nkeji okwu

Bekee	Igbo	Mputara
/ɪnˈʃʊərəns/	/ɲʃɔ↓ránsì/	nshoransi
/ɪmˈpɪəriəlɪzəm/	/mpèriàl↓lízɪm/	mperializm
/ɪembriˈɒlədʒi/	/mbrìò↓lódzì/	mbrioloji

/'enzaim/	/n↓záim/	nzaım
/ım'pɜsən/	/mpesìn/	mpesin
/'indeks/	/n↓déékìsì/	ndeekìsì
/insjəlin/	/nsùlin/	nsulin
/ɛndʒɪ'nɪə/	/ndʒìnɪà/	njinɪà
/'endʒɪn/	/ndʒìn/	njin

(GH) Oyo kọ Mkpuru ụda asụsụ Igbo

Bekee	Igbo	Mputara	Mgbochi ume oyo
/'fæktri/	/faktrì/	faktrì	ktr
/'bætri/	/batrì/	batrì	tr
/skwɒd/	/skwɔɔdɔ/	skwɔɔdɔ	skw
/greɪd/	/grèedi/	greedi	gr
/'helɪkɒptə/	/hèlikoptà/	helikopta	pt
/klas/	/klaasì/	klaasì	kl
/'mænʒuskript/	/ma↓núskriptù/	manuskriptu	skr, pt
/'skɒləʃɪp/	/skɔ↓láʃɪpɔ/	skɔlashìpɔ	sk
/'sækrəmənt/	/sakra↓méntì/	Sacramentì	kr

Nnwale onwe 1

Were ihe atụ abụọ abụọ gosiputa etu nhazi Igbo haziri okwu mbite siri putara ihe n'usoro odidi ụda asụsụ ndi a:

- a. Nda korita ụda ume
- b. Ndapu mkpuru ụda asụsụ

ch. Mkpafanye ụda ume

d. Nnọchi mkpuru ụda asusu

e. Nseti ụda ume

f. Olilo

g. Mmebe ụda yii

gb. Myiri ụda ume ino na mbido nkeji okwu

gh. Oyo ko mkpuru asusu Igbo

1.0 Mmechi

Yunit a nyochara usoro mkpuru ụda okwu mbite n'Igbo. O tulere udi mgbanwe na-adi n'odidi ụda asusu okwu Bekee mgbe e webatara ha n'Igbo ma tulekwaa ma ha adabara n'usoro mkpuru okwu Igbo. Nhazi Igbo haziri okwu mbite ndi ahụ putara ihe n'usoro odidi ụda asusu ndi a: ndakorita ụda ume, ndapu mkpuru ụda asusu, mwebata ụda ume, nnochi mkpuru ụda asusu, nseti ụda ume, olilo, mmebe ụda yii, myiri ụda ume ino na mbido nkeji okwu na ndoko mkpuru ụda asusu Igbo. Otutu okwu mbite hubere isi na ndoko mkpuru ụda asusu nakwa nkeji okwu Igbo ebe ufodu ndi ozo nupuru isi na ndakorita ụda ume ya na nnoko mgbochi ume. Nkeji okwu ndi a tudosiri aka ike na-enwekari ụda olu elu. A choputakwara ndagba myiri ụda ume di ka olilo putara ihe.

5.0 Nchikota

Nkegasi a ga-achikota usoro odidi ụda asusu okwu Bekee batara n'Igbo. Okwu mbite ufodu hubere isi n'iwu ndakorita ụda ume Igbo ebe ufodu ndi ozo nupuru isi. Okwu ndi di ka: monopoli, mashin, ofisa, komputa, wdg. hubere isi n'iwu ndakorita ụda ume Igbo. Rejista, levulu, oditorium, korikulum, wdg. nupuru isi n'iwu ndakorita ụda ume.

Agba nke abuo bu ndapu mkpuru ụda asusu. E nwere ndapu mkpuru ụda asusu n'ufodu okwu ndi Igbo bitere Bekee. Ufodu ndapu bu n'ih i na ndoko nkeji okwu Igbo anabataghi nnoko mgbochi ume. N'ih i ya, ebe mgbochi ume abuo nokoro, Igbo na-atufu otu mgbochi ume. Omuma atụ:

otaneto, potin, kemistri, wdg. N’ihi na Igbo enweghi njirimara mkpoolu di ka Bekee si nwee, Igbo na-atufu mkpuru uda asusu /s/ ebe o bu la o ziputara mkpoolu. Omuma atu: baraki.

Igbo na-ewebata uda ume iji mepe nnoko mgbochi ume. Omuma atu: solufeeti, asiipirin, siviikisi, wdg. A na-ewebatakwa uda ume na mmechi nkeji okwu Bekee ebe e nwere mgbochi ume n’ihi na mgbochi ume anaghi ejedebe okwu Igbo. Omuma atu: draftu, birigedi, daiki, wdg.

Achoputara m na Igbo jiri ufofu mkpuru uda asusu nochie anya ibe ha. O kachasi mkpuru uda asusu di na Bekee na-adighi n’Igbo. Omuma atu: patoloji, fetilaiza, govano, wdg. Olilo putara ihe n’okwu mbite ndi m nyochara bu ndagba myiri uda ume ebe uda imi /n/ gbanwere buru /m/. /m/ bu nwa uda keegbugbere onu na eze na mkpuru uda asusu bu mgbochi ume bukwa keegbugbere onu na eze ga-agako onu n’okwu. Ndagba myiri uda ume putara ihe na nchocha a bu /kɔmbòkɛʃn/. Nchocha n’odinihu ga-egosi onodu olilo n’okwu mbite.

Mgbanwe ozo putakwara ihe n’okwu ndi Igbo bitere Bekee bu nseti uda ume. A choputara na otutu nseti Igbo setiri okwu Bekee ndi ahụ bu n’ihi na Igbo enweghi uda ume mkpi. N’ihi ya, ebe o bu la uda ume mkpi di Igbo ga-ewepu ya ma setia uda ume nochiri ya. Omuma atu: asiteeti, steeti, alooyi, wdg. E nwekwara nseti uda ume ndi abughi n’ihi uda ume mkpi. Ndi a gunyere: koleeji, rokeeti, astronootu wdg.

Uda ume mkpi di n’okwu ndi Igbo bitere Bekee butere mmebe uda yji. Omuma atu: dayari, ayon, amplifaya, febuwari, wdg. N’otutu okwu Bekee, Igbo wepuru uda ume ndi no na mbido okwu were nye ohere ka myiri uda ume bido okwu ndi ahụ. Omuma atu: nshoransi, mperializm, mbrioloji, wdg.

A bia n’atumatu ndoko mkpuru uda asusu Igbo, mgbochi ume abuo anaghi anoko onu na mkpuru okwu Igbo. Mana mgbochi ume abuo ma o bu kariya nwere ike inoko onu na mkpuru okwu Bekee. Mgbe mgbochi ume abuo ma o bu kariya nokoro onu na mkpuru okwu ndi Igbo bitere Bekee, mkpuru okwu ndi di etu a nupuru isi n’atumatu ndoko mkpuru uda asusu Igbo. Omuma atu: batri, skwoodu, manuskriptu, sacramenti, wdg.

Otu okwu mbite kwadoro ihe Roach (1982) kwuru. Roach kwuru na okaa n’usoro mkpuru uda o bu la na-enyocha asusu uda olu kwesiri ihu nkeji okwu niile nwere uda olu elu ka ha

abụ nkeji okwu nwere ndebe olu ntudosi aka ike. A bịa n'okwu ndị ahụ Igbo bitere Bekee, nkeji okwu a tũdoro aka na-enwekarị ụda olu elu. Ihe atụ bụ:

/ˈɒfɪsə/	/ɔ↓fɪsà/
/kəmˈpjuːtə/	/kɔmpɹtà/
/ˈməʊfɪn/	/moʃɔn/
/ˈlevl/	/levɔlɔ/
/ˈkemɪstri/	/ke↓mìsìrì/
/ˈsɒlfert/	/solu↓fèètì/
/ˈekwəti/	/e↓kwìtì/

Ihe omume

Dee usoro ọdịdị ụda asụsụ pụtara ihe na mkpuru okwu ndị dị n'okpuru.

Bekee	Igbo	Mpụtara	Usoro ọdịdị ụda asụsụ
/məˈnɒpəli/	/mòno↓pólì/	monopoli	_____
/əˈkaʊnt/	/àkàntì/	akantị	_____
/ˈprəʊtɪn/	/potìn/	potin	_____
/ˈbærəks/	/ba↓ráàkì/	baraakị	_____
/æsˈbestəs/	/àsìbesitɔɔs/	asìbesitɔɔs	_____
/draʊt/		/draʊtɔ/	<u>draftu</u>

6.0 Nrumaka/Ngumi

- Mbah, B.M. & Ezema, C.A. (2018). E nwere mgbagha ndakorita uda ume n'Igbo? *Nsukka journal of humanities*. Vol 26, No 1, ihu 90-97
- Mbah, B.M. (2021). *Igbo: Osanye okwu Igbo na nkowa ya*. Nsukka: K&B Printing Press.
- Oyebade, F. (2006). Prosodic structure preservation and English loanwords in Yoruba: A constraint-based account. Paper presented at the 20th Conference of the Linguistic Association of Nigeria held at NERDC, Sheda, Abuja, November 12-15.
- Roach, Peter. (1982). On the distinction between 'stress-timed' and 'syllable-timed' languages. N'ime D. Crystal (Ed.). *Linguistic controversies*. London: Edward Arnold.
- Uwalaka, M. A. (1996). *Fonoloji na ntasusu Igbo*. Ibadan: Kraft Books Limited.
- Yip, Moira. (2002). Perceptual influences in Cantonese loanword phonology. *Journal of the phonetic society of Japan* Vol. 6 ihu. 4-21. Na web.mit.edu/linguistics/people/.../Korean_loanword_adaptation.pdf. Ubochi mbutu 08/10/2010.
- Yip, Moira. (2006). The symbiosis between perception and grammar in loanword phonology. *Lingua* Vol. 116, ihu 950-975. Na www.phon.ucl.ac.uk/research/phonology.html. Ubochi mbutu 08/10/2010